

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ

2013–2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Václav Kopeček

Ekonomické důsledky první světové války v Evropě

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined (Part time) Studies
2013 - 2015

DIPLOMA THESIS

Václav Kopeček

**The economic consequences of the First World War in
Europe**

Prague 2015

The Diploma Thesis Work Supervisor:

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 16. 2. 2015

Jméno autora Václav Kopeček

Poděkování

Chtěl bych na tomto místě poděkovat Doc. PhDr. JUDr. Jakubu Rákosníkovi Ph.D. za odborné připomínky a cenné rady, kterými přispěl k vypracování této práce.

Anotace

Diplomová práce, ekonomické důsledky první světové války v Evropě, se zabývá vlivem války na ekonomiku států v poválečném období. Práce se především zaměřuje na nově vzniklý československý stát, který vznikl po rozpadu monarchie. Podrobně popisuje vznik Československa a dopady války na klíčové oblasti ekonomiky. Snaží se nalézt souvislosti mezi válkou a následným poválečným vývojem v oblastech, jako jsou průmysl, zemědělství, nebo finanční sektor. Diplomová práce objasňuje otázku, zda odloučení od Rakouska-Uherska bylo pro Československo přínosnější a zda nový stát dokázal obstát v náročných ekonomických podmínkách tehdejší doby.

Klíčové pojmy

První světová válka, Československo, nezaměstnanost, zemědělství, průmysl, deflace, Alois Rašín, měnová reforma.

Annotation

The thesis "The economic consequences of the First World War in Europe" examines the influence of war on the economy of countries in the postwar period. The work mainly focuses on the newly formed the Czechoslovak state, which arose after the monarchy disintegration. It describes in detail the creation of Czechoslovakia state and the War impact in the key economy areas. Tries to find a connection between the War and the subsequent post-war developments in areas such as industry, agriculture, and financial sector. This thesis clarifies question whether was separation from Austro-Hungarian Empire, for Czechoslovakia beneficial and whether was the new state able to succeed in the challenging economic conditions of that time.

Key words

The First World War, Czechoslovakia, unemployment, agriculture, industry, deflation, Alois Rasin, monetary reform.

OBSAH

ÚVOD	8
1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA	10
1.1. Příčiny první světové války	10
1.2. Důsledky válečného konfliktu	12
1.3. Ukončení první světové války	13
2. ČESKÉ ZEMĚ V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ	15
2.1. Vznik Československa 1918	15
2.2. Formování nového státu 1918 - 1920	16
3. HOSPODÁŘSKÁ SITUACE ČESKOSLOVENSKA	19
3.1. Nezaměstnanost a její vývoj v Československu	19
3.2. Systém podpor v nezaměstnanosti	26
4. DOPADY VÁLKY NA ZEMĚDELSTVÍ	28
4.1. Stav zemědělství na počátku 20. století	28
4.2. Zemědělství po první světové válce	30
4.3. Vývoj zemědělství ve 20. letech	35
5. STAV PRŮMYSLU V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU	39
5.1. Těžké začátky průmyslové produkce	39
5.2. Vývoj těžkého a strojího průmyslu	41
5.3. Ostatní průmyslové oblasti v poválečné éře	45
6. TRH KAPITÁLU, PENĚZ A OBCHOD	52
6.1. Bankovníctví a následný vývoj na peněžním a kapitálovém trhu	53
6.2. Měnová reforma a deflační politika po první světové válce	56
7. ZÁVĚR	68
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
8.1. Česká literatura	73
8.2. Zahraniční literatura	77
8.3. Internetové zdroje	77
8.4. Ostatní zdroje	78
9. SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A OBRÁZKŮ	80

ÚVOD

Válka je vždy v dějinách lidstva považována za nejhorší zlo. Nejenom že tragicky zasáhne do osudů mnoha lidí, ale s válkou vždy přichází i konec života tak, jak na něj jsou lidé zvyklí. První světová válka byla do té doby nejkrvavějším konfliktem v dějinách lidstva. Válka se zapsala do životů mnoha lidí nejenom při samotném válečném konfliktu, ale také ještě řadu let po jejím skončení.

První světová válka se lišila od ostatních válek rozsahem, do té doby poměrně moderním způsobem vedení, ale především důsledky, které následně zasáhly ekonomiky válčících států. Vzhledem k provázanosti ekonomik v Evropě, ale i na světové úrovni, válka znamenala významný zásah do ekonomik mnoha států. Je však nutné uvést, že na každém konci něco nového začíná. Ukončení války znamenalo zcela nové politické uspořádání v tehdejší Evropě a vznik nových autonomních států. Mezi nově vzniklé státy se zařadilo také Československo, které vzniklo odtržením od bývalé monarchie.

Důvodem výběru tohoto tématu je skutečnost, že první světová válka ukázala kapitálovou a obchodní provázanost jednotlivých států. Velmi často se o první světové válce hovoří pouze v historickém kontextu. Ekonomické a sociální aspekty jsou zmiňovány pouze okrajově. Hlavní hypotéza této práce by měla potvrdit či vyvrátit, zda by pokračující vztah Československa a Rakouska-Uherska byl pro klíčové odvětví ekonomiky, jako jsou průmysl a zemědělství, přínosnější než osamostatnění od Říše rakousko-uherské. Práce je koncipována pouze do teoretické části rozdělené do šesti základních kapitol. Každá z kapitol se věnuje podrobně jedné z důležitých oblastí ekonomiky, jako jsou např. průmysl, zemědělství nebo finanční sektor. Cílem práce je podrobněji popsat průběh v jednotlivých oblastech tak aby bylo patrné, jakým způsobem válka ovlivnila vývoj v jednotlivých odvětvích. Časové období, které práce popisuje, se omezilo na období ukončení světové války a dvacátá léta minulého století. Pomyslným předělem je nástup hospodářské krize, jež jako téma by jistě stačilo na samostatnou práci. Mimo hlavní již zmiňovanou hypotézu se práce pokusí nalézt ještě odpovědi na několik vedlejších domněnek.

Práce bude hledat odpověď na otázku, zda bylo Československo schopné po válce nastartovat průmyslovou výrobu do té míry, aby průmysl byl konkurence schopný vůči ostatním trhům. Jedna z kapitol je věnována nezaměstnanosti a zde by měla být potvrzena či vyvrácena hypotéza, zda se první světová válka podílela na vyšší míře nezaměstnanosti v Československu. Závěr práce se podrobněji věnuje finančnímu sektoru, respektive Rašínově deflační politice. Hlavní otázkou, na kterou se práce pokusí nalézt relevantní odpověď, bude, zda deflační politika vedená československými politickými špičkami byla pro nově vzniklý stát přínosem, či naopak zkomplikovala jeho ekonomickou situaci. Práce by měla sloužit především pro lepší pochopení provázanosti ekonomických odvětví.

Vzhledem k historické povaze tématu bude v práci použita především deskriptivní metoda a práce bude čerpat z odborné literatury a dobových pramenů. Pro ilustraci bude v práci uvedeno několik tabulek a grafů. Pro formulaci závěrečných výsledků práce bude použita metoda dedukce a syntézy.

1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

1.1. Příčiny první světové války

V literatuře se setkáme mnohdy s označením „Velká válka“. Tento válečný konflikt měl pro naši zemi velmi zásadní význam. Na konci této válečné vřavy se zrodil samostatný československý stát. Průmyslová revoluce, která zachvátila svět v 19. století, zapříčinila nejenom rozmach průmyslu, ale také odstartovala vývoj a modernizaci strojů na zabíjení lidí. Do historie lidstva se tato válka zapsala jako doposud největší a nejkrvavější válečný konflikt. Často se setkáme s názorem, že 19. století končí de facto rokem 1914.

Právě v tomto roce vypukla první světová válka, která trvala až do 11. listopadu 1918, kdy vstoupilo v platnost příměří válčících mocností. První světová válka byla původně plánována jako bleskové tažení. Na tento válečný konflikt se již dlouhodobě připravovaly mocnosti rozsáhlým zbrojením. Již v roce 1914 krátce po začátku války bylo ale jasné, že myšlenka bleskového konfliktu byla mylná. Ukázalo se, že válka bude zdoluhavá, přičemž o jejím výsledku rozhodne ekonomický potenciál či přesněji řečeno schopnost jej mobilizovat.¹ Omyl, kterého se tehdejší politické a armádní špičky dopustily, znamenal velmi výrazný zásah do následného historického vývoje. Představa bleskové války znamenala zásadní chybu při plánování financování a pochopitelně dopadla i na ekonomiky všech zúčastněných států. Ekonomiky válčících států stály před novým problémem týkajícím se nahrazování válečného vybavení a bojové techniky, která byla vinnou tvrdých bojů velmi rychle opotřebována, nebo zničena.²

Záminkou pro vypuknutí války byl atentát v Sarajevu na rakouského arcivévodu a následníka trůnu, Františka Ferdinanda d'Este. Příčiny je však nutné hledat ve zcela jiných aspektech. „*První světová válka byla připravena celým předchozím vývojem kapitalismu až k jeho nejvyššímu poslednímu stádiu imperialismu.*“³ Od roku 1871, kdy došlo ke sjednocení Německa, zažil tento stát nebývalý hospodářský, politický, ale také

¹ Podrobněji viz. WARNER, P. *První světová válka*. Ostrava: Oldag, 1997. ISBN 80-85954-28-1, s. 15

² Válečná ekonomika představovala pro Rakousko-Uhersko velmi náročný problém, se kterým mělo vedení monarchie jen velmi malé zkušenosti. Mimo financování válečných operací bylo nutné zajistit také finanční prostředky pro fungování monarchie samotné. Řešení této otázky vyžadovalo zásahy do struktury hospodářství a použití mikroekonomických donucovacích zásahů státu. Podrobněji viz. GEBHART, J. - ŠEDIVÝ, I. *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0742-5, s. 45

³ JINDRA, Z. *První světová válka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 11

vojenský vzestup. Země jako byly Francie či Anglie, se vyvíjely o poznání pomaleji, než tomu bylo u Německa. Německo postupně dohnalo a předstihlo v průmyslové výrobě všechny země, které doposud platily za hegemony průmyslu a ekonomiky. Průmyslová expanze, kterou zažívalo Německo, měla však i své stinné stránky. Vzhledem k faktu, že Německo nemělo dostatek kolonií, podařilo se vyvézt jen velmi malé množství zboží a kapitálu. Na toto omezení doplácelo Německo v důsledku toho, že s politikou kolonizace přišlo až v osmdesátých letech, kdy již většina kolonií byla rozdělena mezi Anglii, Francii, Španělsko, Belgii, Portugalsko či Nizozemsko. Je zcela logické, že Německo, které se v té době řadilo mezi ekonomické lídry, chtělo expandovat také na poli územním.

Po atentátu na následníka trůnu zaslalo Rakousko-Uhersko Srbsku ultimátum, které v podstatě znamenalo ztrátu suverenity, což Srbsko odmítlo akceptovat. Dne 28. července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku. O den později začalo jeho podunajské loďstvo ostřelovat Bělehrad. „*Válka, kterou zahájilo v létě 1914 pět evropských velmocí, strhla do svého víru v rychlém sledu za sebou většinu evropských států a spolu s Evropou – tehdy kulturním, hospodářským a politickým centrem světa – přímo nebo nepřímo všechny světadíly.*“⁴ Téměř ihned po vypuknutí války se začalo Rakousko-Uhersko potýkat s problémy, které se začaly projevovat negativně i v hospodaření monarchie. Velké výdaje spojené s obnovováním vojenské techniky již byly zmíněny. Dalším negativním dopadem byl odchod velké části mužů na evropská bojiště.⁵

První světová válka si v historii připsala jednoznačné prvenství. Jako první válka celosvětového měřítka si vyžádala téměř úplnou mobilizaci lidských, ale také ekonomických zdrojů. Zásahy do ekonomiky byly pro válčící státy obrovské. Na počátku války se dokonce objevoval názor, že vzhledem k finanční náročnosti budou schopny vést válku pouze do výše svého kapitálu. John Maynard Keynes pronesl

⁴ JINDRA, Z. *První světová válka*: Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 22

⁵ Téměř ihned po vyhlášení války zavládl v hospodářství Rakouska-Uherska chaos. Odchod statisíců mužů znamenal v první řadě znatelný úbytek pracovních sil v jednotlivých odvětvích. Následně se odchod pracovní síly začal projevovat také ve zhoršování ekonomických výsledků. Vláda byla nucena přijmout řadu opatření na podporu ekonomiky a tak začal vznikat systém řízeného válečného hospodářství. Podrobněji viz. KVAČEK, R. *Dějiny Československa II. 1648 – 1918*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-21070-8, s. 502

odvážnou myšlenku, „až se veškerý akumulovaný majetek vyčerpá, což bude trvat přibližně jeden rok, budou mocnosti nuceny uzavřít mír.“⁶

1.2. Důsledky válečného konfliktu

Každá válka zanechá v historii lidstva svoji nesmazatelnou stopu. Ani u první světové války tomu nebylo jinak. Důsledky válečných konfliktů dopadají na životy běžných občanů hned z několika pohledů. Pokud pomineme ztráty na životech, pak dalším důsledkem je zcela nepochybně zhoršení životního stylu obyvatelstva. Tato práce nemá za cíl popisovat milionové ztráty na životech, přesuny armád či boje na jednotlivých frontách. Mimo tyto negativní důsledky měla válka přínosy a dopady také pro ekonomiku.

Válka se stala pro některé podniky výtahem vzhůru, naopak pro jiné byla cestou k zániku. Je zcela logické, že největší zisky přináší válka firmám, které se zabývají výrobou zbraní. Hlavní německá zbrojovka za války zdvojnásobila svoji výrobu a tomuto navýšení odpovídal i nárůst zisku. V době války zaměstnávala téměř 165000 zaměstnanců a byla největší firmou světa. Zaměříme se ale na podniky působící na území budoucího Československa. První světová válka byla přínosem především pro tuzemské Škodovy závody. Tento podnik byl původně založen jako malá strojírenská firma v 70. letech 19. století. Firma se postupně rozvíjela a v roce 1890 zahájila zbrojní výrobu.⁷ V průběhu válečného konfliktu zvýšila firma počet zaměstnanců na 30000. Patřila k uznávaným výrobcům houfnic, minometů nebo děl. Přínos války pro Škodovy závody byl však značně sporný. Největším zákazníkem tohoto podniku byla rakouská vláda a armáda. Po skončení války firma vyčíslila neuhrazené pohledávky na téměř 600 milionů korun. Podnik byl téměř před celkovým úpadkem. Firmě chyběly především zakázky a strojní park potřebný pro přechod na civilní výrobu. Na poslední chvíli se podařilo krachu zabránit spojením s francouzským strojírenským koncernem Schneider et Cie.⁸

⁶ FERGUSON, N. *Nešťastná válka*: 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-56-X, s. 39

⁷ Podrobněji viz. NOHOVCOVÁ, L. - MAZNÝ, P. - ŠRÁMEK, M. 150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech. Plzeň: Starý most, 2009. ISBN 978-80-87338-00-1, s. 25

⁸ Podrobněji viz. FRANCEV, V. - KLIMENT, CH. *Československá obrněná vozidla 1918-1948*. Praha: Naše vojsko, 2004. ISBN 80-206-0743-9, s. 14

Bankovníctví na území Československa bylo po válečném konfliktu ve velmi obtížné situaci. Řada bank vsadila na výhodné válečné půjčky. Jedinou výjimkou byla pouze Živnostenská banka. Generální ředitel Živnostenské banky Jaroslav Preiss následně spolupracoval na sestavení hospodářského programu vlády spolu s ministrem financí Aloisem Rašínem.⁹ Živnostenská banka byla jedinou bankou, která měla po skončení válečného konfliktu reálné peníze a byla připravena expandovat.

Další z podnikatelů, který dokázal na první světové válce vydělat, byl Tomáš Baťa. Baťovy závody dodávaly obuv pro císařskou armádu. V srpnu 1914 zaměstnával Baťa 400 zaměstnanců. O čtyři roky později jich měl téměř 5000.¹⁰ I přes velmi náročné pracovní podmínky v Baťových závodech byl o práci pro Baťu enormní zájem. Práce zajišťovala pravidelný přísun stravy, ale především dělníci nemuseli na frontu.

Pokud se podíváme na důsledky války z globálního ekonomického hlediska, tak nejvýznamnější problém, který nastal v důsledku válečného konfliktu, byl rozpad jednotného trhu. „Rozdělení dříve jednotného hospodářského prostoru rakousko-uherské monarchie v důsledku války a vznikem nástupnických států mělo některé negativní hospodářské důsledky, protože přerušilo dosavadní hospodářské vazby a dopravní spoje.“¹¹ Tato skutečnost se negativně projevila na ekonomickém růstu následnických států, ale také samostatného Rakouska-Uherska.

1.3. Ukončení první světové války

První světová válka byla zcela jiná než války předešlé. Při jejím vypuknutí si mnoho lidí nalhávalo, že tato válka bude krátkodobou záležitostí. Válka však zasáhla civilní obyvatelstvo zvláště krutým způsobem. Také v minulosti se ve válkách dostalo do přímých bojů civilní obyvatelstvo, nicméně tato válka byla vedena bez jakýchkoliv ohledů na civilisty. Boje probíhaly přímo ve městech nebo vesnicích a lidé na vlastní kůži viděli krutosti a zvěrstva, které s sebou tento incident nese. S prodlužující se délkou válečného konfliktu byla jakákoliv snaha o jeho ukončení vítaným pokusem.

⁹ SVEJKOVSKÝ, O. *Historie Živnostenské banky*: Praha 2010. [Bakalářská práce]. Bankovní institut vysoká škola, a.s.

¹⁰ Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 129

¹¹ BĚLINA, P. A KOL. *Dějiny zemí Koruny české. II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha. Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6, s. 165

Iniciativa ukončit válku mírovým způsobem vzešla od prezidenta Spojených států amerických Woodrowa Wilsona. Příměří byla uzavírána postupně. Nejprve dne 30. září 1918 uzavřelo příměří Bulharsko, po něm následovalo dne 30. října příměří s Osmanskou říší, 4. listopadu 1918 podepsalo příměří Rakousko - Uhersko a konečně 11. listopadu 1918 podepsalo příměří Německo. Pomyslnou tečkou za mnohaletým válečným konfliktem byla Pařížská mírová konference. Tato konference se konala od 18. 1. 1919 do 21. 1. 1920 a zúčastnilo se jí celkem 27 států a 5 britských kolonií. Dne 28. června 1919 byla ve Versailles podepsána mírová smlouva, která vešla do dějin pod názvem Versailleská smlouva.¹²

Ukončení tohoto mnohaletého válečného konfliktu za sebou nechalo několik nesmazatelných stop v historii lidstva. Válka způsobila všem zúčastněným státům obrovské ztráty jak materiálové, tak lidské.¹³ První světová válka zásadním způsobem urychlila marginalizaci Evropy a ukončila období ekonomického růstu. Hlavním odkazem tohoto hrůzného období byla nejen atmosféra strachu a nenávisti mezi jednotlivými národy, ale také mezi rasami a třídami ve společnosti. Padl také tzv. zlatý standard a hodnotu peněz již neurčovaly libovolně vlády. Největším důsledkem první světové války byl rozpad čtyř monarchií. Rakouska - Uherska, Německého císařství, Osmanské říše a Ruska. V širším pohledu na tuto událost lze konstatovat, že Evropa přišla díky válce o dominantní postavení ve světě. Mnohdy je válka označována jako den, kdy Evropa spáchala sebevraždu.

Na každém konci je však nový začátek. Na tomto začátku stojí nově vytvořený stát, který vznikl právě díky rozpadu rakousko-uherského mocnářství. Československo bylo vyhlášeno 28. října 1918. Pařížská mírová konference stanovila hranice nového státu, a tak mohla odstartovat další kapitola historie Československa. Pro nově vzniklý stát to znamenalo odstartování složitého období, které bylo charakteristické složitou politickou situací, poválečnou rekonstrukcí a těžkými úkoly spojenými s nastartováním klíčových ekonomických oblastí státu.

¹² Versailleská smlouva byla uzavřena mezi vítěznými státy Dohody a poraženým Německem. Německo se v ní mimo jiné zavázalo přijmout plnou odpovědnost za první světovou válku a zaplacení válečných reparací. Podrobněji viz. SCHELLE, K. *Rechtsgeschichte (Ausgewählte Kapitel) 3. Teil*. Germany: GRIN Verlag, 2013. ISBN 978-3-640-86998-5, s. 39

¹³ Největší ztráty na životech zaznamenalo v průběhu války Německo a Rusko. Následovala je Francie a Rakousko-Uhersko. V důsledku válečných operací zahynulo přibližně 9,5 milionů mužů. Pokud do obětí započítáme i civilní obyvatelstvo, tak celkem přišlo v první světové válce o život zhruba 12 milionů lidí. RUŽIČKA, T. *Německá hyperinflace po první světové válce, průběh a příčiny*. Praha, 2009. [Diplomová práce]. Vysoká škola ekonomická v Praze. Národohospodářská fakulta.

Válka se ale zcela zásadním způsobem promítla do ekonomiky všech států a otevřela novou kapitolu světových dějin.¹⁴ „*Základní dědictví první světové války spočívalo ve vytvoření atmosféry nenávisti a zášti mezi jednotlivými národy, mezi třídami a mezi rasami, jejichž důsledky se projevily v ostrých politických bojích dvacátých a třicátých let dvacátého století a nakonec v postupném sklouzávání do víru druhé, ještě ničivější války, vypuknuvší dvacet let po skončení té první.*“¹⁵

2. ČESKÉ ZEMĚ V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ

2.1. Vznik Československa 1918

Konec války odstartoval zcela novou kapitolu, která ovšem znamenala nelehkou zkoušku pro nástupnické státy. „*V dějinách každého národa je možno najít mezníky, které zasáhly osudovým způsobem do jeho života. Pro Čechy a Slováky je takovým historickým předělem říjen 1918, kdy se na troskách habsburské říše zrodil československý stát.*“¹⁶ Vzhledem k nepopiratelnému faktu, že válka se blíží ke konci, vydal rakousko - uherský mocnář císař Karel I. manifest, který proklamoval federalizaci monarchie. Bylo to dne 16. října 1918. Čeští a slovenští politici v té době již vyjednali u vítězných mocností Francie, Velké Británie a USA uznání Československé národní rady jako budoucí vlády samostatného státu.

Necelý měsíc před vyhlášením manifestu, 26. září 1918, byla ustanovena prozatímní exilová vláda v čele s Tomášem Garriguem Masarykem, ministrem zahraničí Edvardem Benešem a ministrem vojenství Milanem Rastislavem Štefánikem. Exilová vláda publikovala dne 18. října 1918 tzv. Washingtonskou deklaraci. Autorem této deklarace byl sám Masaryk a de facto prohlásil nezávislost Československa. V den publikování deklarace byla na domě obývaném Masarykem poprvé slavnostně vztyčena československá vlajka. V návaznosti na historickou vlajku Čech byla definována jako

¹⁴ Na válku pohlíží celá řada renomovaných odborníků jako na tragédii a nebývalé zlo, které potkalo lidstvo. Např. německý historik Winfried Baumgart nazval tuto událost katastrofou v dosavadních dějinách lidstva, která odstartovala největší rozdělení Evropy v moderní historii. (vlastní překlad autora). Podrobněji viz. WOLFDIETER, B. *Der erste Weltkrieg 1914-1918*. Deutschland: Verlag. Böhlau, 2010. ISBN 978-3-205-78379-4, s. 8

¹⁵ WILLMOTT, H.P. *První světová válka*: Praha: Euromedia Group – Knižní Klub, 2005. ISBN 80-242-1228-5, s. 1

¹⁶ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I. díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 21

spojení dvou pruhů, bílého nad červeným. Prvním pokusem vymanit se z područí Rakousko-Uherska byl 14. říjen 1918. Tento den „*vyhlásily české socialistické strany generální politickou stávkou, jež byla namířena formálně sice proti vývozu potravin ze země, ale ve skutečnosti měla politický význam.*“¹⁷ Tento pokus byl ovšem neúspěšný. Ukázalo se, že státní aparát, zejména pak armáda, je stále ještě schopný čelit podobné hrozbě. O několik dní později, 26. října, se vůdci domácí politiky rozhodli, že dne 28. října 1918 převezmou do správy Obilní ústav v Praze. Tento krok v podstatě znamenal kontrolu nad zásobováním v zemi. V uvedený den došlo skutečně k tomu, že čeští politici, Antonín Švehla, Alois Rašín a Jiří Stříbrný, převzali do správy Národního výboru československého Obilní ústav a tento krok ve své podstatě znamenal propad habsburské říše do minulosti. Ještě též den byl přijat zákon o zřízení samostatného státu Československého.

Z Prahy se následně převrat rozšířil i do dalších míst v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Tento akt, ač se zdál být ještě před několika lety zcela nepravděpodobný, přijalo české obyvatelstvo s nadšením. Díky obratné diplomacii Masaryka, Beneše a dalších českých politiků se podařilo uskutečnit dlouholetý sen mnoha milionů lidí.

2.2. Formování nového státu 1918 - 1920

Samostatný Československý stát oficiálně vznikl 28. října 1918. Tento den byl ale pouhým vyvrcholením mnohaletého vývoje. Již dlouho před samotným oficiálním aktem začalo náročné vyjednávání a příprava pro vznik nového nezávislého a samostatného státu. V průběhu válečného období si velká většina Čechů a Slováků uvědomila fakt, že je třeba využít příležitost a zformovat vlastní nezávislý stát. „*Vývoj habsburské monarchie od revolučního roku 1848 do první světové války prokázal, že není schopná vnitřní federalizační transformace, jak o to usilovaly především slovanské národy.*“¹⁸ Nový stát se vytvářel dlouhodobě jako důsledek kulturního, politického a společenského myšlení Čechů a Slováků. Určit začátek tohoto mnohaletého procesu je velmi obtížné. „*Historici často operují datem 1848, kdy Evropou proběhla revoluční*

¹⁷ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*: Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003 ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.), s. 31

¹⁸ Tamtéž s. 21

vlna, jejímiž hlavními politickými idejemi byly liberalismus a nacionalismus.“¹⁹ Je nepochybné, že velká část obyvatel Československa stála o samostatnost.²⁰

Samostatné Československo se od samého počátku vyvíjelo jako stát, který si zakládá na demokratických principech. Národní výbor československý prohlásil sám sebe za nejvyšší orgán státu. Tento výbor nebyl volen, ale byl sestaven podle výsledků posledních voleb do Říšské rady, které se uskutečnily v červnu 1911. Třebaže vláda Národního výboru byla provizorní, měla pro stát zásadní význam. „ *Kromě desítek výnosů předsednictva a pokynů pro správu země vydalo plénum sedmnáct dekretů, jímž přisoudilo platnost zákonů. Šlo o zákony zásadní povahy; stanovily strukturu vlády, organizaci soudů, zrušily válečné zákazy jmení „ pro činy velezrádné“ stejně jako Anenské císařovy patenty z roku 1913.*“²¹

Nejdůležitější listinou, kterou Národní shromáždění přijalo, byl zákon č. 37/1918 Sb. o Prozatímní ústavě. Za autora tohoto zákona je považován především sociální demokrat Alfréd Meissner. Ústava byla přijata 13. listopadu 1918. Tímto dnem se jednokomorové Národní shromáždění stalo nejvyšším zákonodárným orgánem. Shromáždění jmenovalo a odvolávalo sedmnáctičlennou vládu a zvolilo kvalifikovanou většinou prezidenta. Prezidentem byl zvolen prof. T. G. Masaryk, který měl pouze reprezentativní poslání. Předsedou vlády byl jmenován Karel Kramář, vůdčí osobnost českého domácího odboje. Do čela jednotlivých ministerstev byli, mimo jiných, jmenováni nejbližší členové Masarykovy exilové vlády a členové domácího odboje (tzv. Maffie). Doktor Edvard Beneš se stal ministrem zahraničních věcí, generál dr. Milan Rastislav Štefánik byl jmenován do čela Ministerstva vojenství, Antonín Švehla působil na Ministerstvu vnitra a dr. Alois Rašín stanul v čele Ministerstva financí. Vláda Karla Kramáře byla vládou všenárodní koalice.

Vedení nově vzniklého státu nebylo zcela jistě jednoduchou záležitostí. Vzhledem k mnohonárodnostnímu složení Československa musela vláda čelit mnoha závažným problémům. Zejména v souvislosti s činností německé části obyvatelstva byla vláda

¹⁹ CABADA, L. - VODIČKA, K. *Politický systém České republiky*: 1.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3, s. 19

²⁰ Po rozdělení monarchie připadlo Československu cca 21 % území bývalého Rakouska-Uherska a na území nového státu žilo přibližně 26% obyvatel z bývalého mocnářství. Podrobněji viz. MENCL, V. a kol. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5, s. 26

²¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*: Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003 ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.), s. 63

nucena přijmout i některá nedemokratická rozhodnutí. Za nejznámější lze považovat zastavení činnosti jednoho z nejstarších deníků v českých zemích Deutsche Zeitung Bohemia, nebo cenzuru denního tisku a v neposlední řadě možnost zakázat nebo rozpustit veřejná shromáždění či schůze. Hlavním posláním této vlády však bylo připravit stát na první demokratické volby. Vláda vypracovala volební řád, který patřil mezi nejdemokratičtější volební řády v Evropě. „*Dal volební právo všem občanům státu bez ohledu na stav a národnost a poprvé v našich dějinách vůbec (právě v tom vynikal nad jiné vyspělé demokratické státy Evropy) je poskytl i ženám.*“²²

První komunální volby s novým řádem se konaly v červnu roku 1919. Přestože to byly první demokratické volby, nekonaly se na celém tehdejší území státu. Volby se konaly pouze na území Čech, Moravy a Slezska. Území Slovenska bylo z části anektováno maďarskou Rudou armádou a na zbytku území byla pošlapávána občanská práva. O volbách na území Podkarpatské Rusi se v té době ještě nedalo ani uvažovat. Ve volbách zvítězila s výraznou převahou levice a 8. července 1919 byla jmenována nová vláda (tzv. rudozelená koalice), v jejímž čele stanul Vlastimil Tusar. Tato vláda přijala dne 29. února 1920 zákon č. 121/1920 Sb., který zrušil Prozatímní ústavu. Nová tzv. definitivní ústava odstranila diktátorské prvky z vedení státu a vyzvedla prvky demokratické. Ústava především svěřila více pravomocí vládě a prezidentovi. Ten již mohl jmenovat vládu a její jednotlivé ministry. Parlament se stal dvoukomorovým.

Vláda pod vedení Vlastimila Tusara dovedla zemi až k volbám do Parlamentu Československé republiky, které se konaly v dubnu 1920. Období mezi roky 1918 – 1920 lze bez nadsázky označit jako období, kdy Československo procházelo stabilizací v oblasti územní, zákonodárné, ale především na poli ústavním.

Díky neúnavné práci českých politiků se podařilo toto období překlenout bez vojenských zásahů, výraznějšího pošlapávání lidských práv či případných krvavých střetů mezi Čechy a Němci žijícími v Sudetech. Již před zrodem nového státu začala pro tehdejší politické špičky náročná práce vyjednávání podmínek u vítězných mocností, stanovení hranic nebo hledání silných zahraničních partnerů, o které by se Československo mohlo opírat v zahraniční diplomacii. Průmysl, zákonodárná moc, ústava, to vše bylo nutné nově vybudovat. Velmi výstižně píše o situaci, která panovala po skončení první světové války, Pavel Bělina. „*Československo se muselo vyrovnat se*

²² KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938)*: Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003 ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.), s. 70

*všemi negativními důsledky války, vytvořit novou hospodářskou a dopravní strukturu, nové zahraniční ekonomické zázemí a ozdravit poměry chudých válkou postižených vrstev.*²³

Vznik samostatného Československa zcela jistě nebyl lehkou záležitostí. Poměry panující v poválečných letech budou následně rozebírány ještě v dalších kapitolách diplomové práce. Závěr této kapitoly bude patřit názoru muže, jenž patřil v té době mezi uznávané politiky nejenom na domácí, ale také na evropské scéně. Jedná se o prvního prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. *„Tato krise Evropy, ba celého lidstva, nutí teď k hospodářské rekonstrukci. Úsilí o hospodářskou a sociální spravedlnost válkou není zeslabeno, je spíše posíleno.*“²⁴

3. HOSPODÁŘSKÁ SITUACE ČESKOSLOVENSKA

3.1. Nezaměstnanost a její vývoj v Československu

Tato kapitola se bude poměrně detailně věnovat fenoménu nezaměstnanosti. Autor se pokusí popsat vývoj nezaměstnanosti od počátku vzniku státu a její následný vývoj v období 20. let. S otázkou nezaměstnanosti se většina z nás setkala již několikrát. V dnešní době je toto téma poměrně citlivou záležitostí. Aktuálně je sledována míra nezaměstnanosti a jakékoliv výkyvy jsou ihned předmětem spekulací o vhodnosti přijatých opatření. Tato kapitola ukáže, že v průběhu 20. let minulého století docházelo k mnohem výraznějším otřesům na trhu práce. Poměry panující na konci první světové války jsou nesrovnatelné s poměry dnešní doby. Období, které bude popisováno, je zajímavé především tím, že sociální systémy a zabezpečení týkající se nezaměstnanosti byly teprve na samém počátku. Vlády a politikové si plně uvědomovali, jak nezaměstnanost negativně dopadá na ekonomickou stránku státu. Abychom správně pochopili celkový vývoj v této oblasti, je nutné začít tuto kapitolu zachycením stavu nezaměstnanosti ještě před první světovou válkou.

Průmyslový potenciál, který se vytvářel na území budoucího Československa, s sebou nesl i určité problémy. Tradiční odvětví průmyslu, jako byly sklářství nebo textilní průmysl, již v předválečném období naznačovaly určitý problém týkající se

²³ BĚLINA, P. a kol. *Dějiny země Koruny české. II. Od nástupu osvětlenství po naši dobu*. Praha. Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6, s. 166

²⁴ MASARYK, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce. 1914 – 1918*. Praha: Orbis a Čin, 1925, s. 539

zaměstnávání dělnictva. Lze s trochou nadsázky tvrdit, že nezaměstnanost v těchto oborech byla už před válkou chronickým problémem. Textilní průmysl byl již v tomto předválečném období organizován na tovární bázi, přesto neměla monarchie zajištěn trvalý odbyt pro vyrobené textilní produkty. Je pravdou, že tyto obory byly v převážné většině v držení německých podnikatelů. Nejenom textilní a sklářské odvětví, ale také ostatní obory se neustále potýkaly s výraznými sociálními rozdíly u zaměstnaného dělnictva. Lze se domnívat, že tyto poměry se také podepsaly na zhoršující se nezaměstnanosti.

Pokud chceme hledat prvotní impuls zhoršování vývoje v oblasti zaměstnanosti, tak jej lze nalézt pravděpodobně již v roce 1913. V tomto roce došlo k poměrně značnému zhoršení na trhu práce a následný rok, ve kterém vypukla první světová válka, tuto situaci ještě zkomplikoval a zhoršil. *„Tradičně se tvrdí, že v průběhu války nebyl nedostatek práce díky válečnému hospodářství pociťován zvláště dramaticky. Přesto však nezaměstnanost nebyla zjevem zcela neznámým, protože preferenčnímu režimu válečného hospodářství nebyla podřízena všechna výrobní odvětví, a tak ona neprivilegovaná ne-válečná část hospodářství, zvláště v pozdějších letech války, pociťovala vzrůstající výrobní obtíže plynoucí především z vážnoucí dopravy surovin.“*²⁵ Tyto aspekty se zcela logicky podepsaly na snížené potřebě pracovní síly. Je však nutné podotknout, že válka rozbila trhy tak, jak byly doposud známy. Tradiční odvětví, o kterých již byla zmínka, rázem ztratila možnost dovozu surovin ze zahraničí a logicky tak byla přijata opatření omezující výrobu.

Ve složitých válečných podmínkách se také projevil jeden pozitivní fenomén týkající se zaměstnanosti. Tato práce již zmiňovala problémy s nedostatkem mužů v období války. Důsledkem, který byl pouhou reakcí na nedostatek pracovní síly, byl zvýšený počet zaměstnaných žen. Přestože ženy plnily zástupnou roli na trhu práce, bylo pro ně velmi obtížné, vyrovnat se s požadavky na vyšší výkony a pracovní nasazení. Pokud bychom v krátkosti měli zhodnotit nezaměstnanost v období války, tak válka snad poprvé otevřeně ukázala problém s masovou nezaměstnaností. Míra nezaměstnanosti na počátku válečného konfliktu pokořila veškeré hranice a počty lidí, kteří se náhle ocitli bez finančního zajištění, byly astronomické. Válka však také umožnila díky vojenskému

²⁵ RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8, s. 69

průmyslu zredukovat a snížit míru nezaměstnanosti a to dokonce na lepší úroveň než která panovala před samotnou válkou.

Ukončení samotné války není podstatou této kapitoly, přesto tato událost měla zásadní význam pro další vývoj. Po vzniku samostatného Československa si vláda státu plně uvědomovala, jakým problémům z hlediska sociálního a hospodářského bude čelit. Nedostatek surovin pro průmysl, drahota, ale především hlad. To byly důležité problematické okruhy, kterými se musel začít zabývat každý politik. Tisíce mužů se vrátili z fronty a nebylo možné najít pro tyto dělníky pracovní uplatnění. Armáda obyvatel trpících nezaměstnaností, hladem, ale především nedostatkem finančních prostředků, představovala pro křehkou ekonomiku státu značný problém. „V prosinci 1918 se usneslo národní shromáždění na zákonu o podpoře nezaměstnaných.“²⁶ Vzhledem k očekávanému oživení výroby a následnému zahájení stavebních prací byla zákonem určena délka podpory na dva měsíce.

Československo se zrodilo, jako nový stát na podzim, nebylo tudíž možné zahájit ihned stavební práce spojené s rekonstrukcí a obnovou státu. Očekávalo se, že začátek pro tento druh prací přijde následující jaro. „Výše podpory byla stanovena na čtyři koruny denně.“²⁷ Zákon o podporách v nezaměstnanosti byl koncipován především jako opatření, jež bylo nutné pro bezprostřední uchování společenské stability. Právě díky této myšlence, byl plánován pouze na období již zmíněných dvou měsíců. Avšak téměř ihned po uzákonění, se proponovaná podpora ukázala jako příliš krátká. V únoru roku 1919, se znovu otevřela otázka možnosti prodloužení zákona. Návrh, který podal za tehdejší vládu Karel Engliš, požadoval prodloužení zákona o jeden měsíc. Tento požadavek se však setkal s vlnou odporu, především ze strany Agrární strany. Tehdejší všeobecné politické mínění převažovalo v neprospěch nezaměstnané části obyvatelstva. Hlavním argumentem agrárníků byly mzdy. Vzhledem k velmi složité poválečné situaci v průmyslu, resp. v celé ekonomice, existovala řada oborů, kde výdělek byl srovnatelný, ne-li nižší, než stanovená výše podpory. V některých případech, zvláště patrné to bylo ve větších rodinách, docházelo k situacím, kdy podpora byla vyšší než mzda plně zaměstnaného dělníka. Tento problém se především dotýkal zemědělství, textilního průmyslu nebo také některých odvětví potravinářského průmyslu.

²⁶ PEROUTKA, F. *Budování státu I*: 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2, s. 267

²⁷ Tamtéž s. 268

I přes složitou politickou situaci a převažující nechuť části obyvatelstva pracovat byl zákon prodlužován až do roku 1925. Přes skutečnost, že systém podpory byl alespoň částečně obranným valem mezi nespokojeným obyvatelstvem a vládou, panovalo neustálé podezření, že tento systém je z hlediska ekonomického dlouhodobě neudržitelný. Nikdo z tehdejších politiků však nebyl schopen stanovit, při jak velkém počtu nezaměstnaných by systém zkolaboval. „*Trvalé podezření, že přímé podpory jsou neefektivní, mělo za následek, že se vytvořily další mechanismy k zaopatření nezaměstnaných.*“²⁸ V podstatě se jednalo o veřejnou podporu různých opatření, která se snažila přimět nezaměstnané k nové aktivitě při hledání práce. Uchazeči o podporu byli také soustavně nuceni plnit celou řadu povinností. Většina těchto opatření, byla nastavena spíše proti uživatelům podpor. Jednalo se např. o údaje spojené s posledním zaměstnáním uchazeče, příjmech nárokovatele nebo průkaz obce dokládající počet a věk členů v domácnosti.²⁹ Mimo nastavený systém předkládaných potvrzení byl každý uchazeč nucen hlásit se ve veřejné zprostředkovatelně práce. Tuto ohlašovací povinnost měl uchazeč nařízenou nejméně dvakrát během jednoho týdne. „*Vzhledem k nedostatečné síti zprostředkovatelen bylo toto opatření pro nezaměstnané značně nevýhodné.*“³⁰ Zůstává otázkou, zda systém povinných procedur spjatých s vyplácením podpor byl nastaven záměrně negativně, nebo se jednalo pouze o důsledek poválečné chaotické situace. „*Při odmítnutí adekvátní práce (tzn. odpovídající tělesným, duševním a odborným schopnostem a odměňovanou dle tarifů či placenou ve výši v místě obvyklém) samozřejmě nezaměstnaný nárok na další podporu ztrácel.*“³¹

Z popsanych skutečností je zřejmé, že vláda pod strachem ze sociálních nepokojů způsobených vysokou nezaměstnaností přijala v prvních měsících existence státu řadu opatření, která měla případné vlně nevole předcházet. Na počty nezaměstnaných měl negativní dopad také faktor demobilizace. Přestože demobilizace probíhala postupně, neustále doplňovala řady nezaměstnaných na trhu práce. „*Demobilizovaných legionářů, kteří se postupně v prvních letech republiky vraceli do vlasti, bylo ke sto tisícům.*“³²

²⁸ PEROUTKA, F. *Budování státu I*: 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2, s. 120

²⁹ Zákon č. 322/1921 Sb. ze dne 12. 8. 1921 o podpoře nezaměstnanosti [on-line]. © 2014. [cit. 2014-12-07] Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=2603&Section=1&IdPara=1&ParaC=2#top>

³⁰ RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8, s. 150

³¹ Tamtéž s. 150

³² KOUTSKÁ, I. - SVÁTEK, F. *Politické elity v Československu 1918-1948* sborník. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994. ISBN 80-85270-35 (brož), s. 83

Přes komplikovanou situaci v oblasti zaměstnanosti, se postupně podařilo vládě snížit počet nezaměstnaných a to poměrně výrazně. Za první tři roky v poválečné éře, se podařilo nezaměstnanost snížit téměř na 1/4.

Tabulka 1: Nezaměstnanost dělnictva v letech 1919 – 1921 (v tis.)

Rok	Počet dělníků	Počet nezaměstnaných	Nezaměstnanost
1919	1733,7	352,6	20,3%
1920	1766,6	147	8,3%
1921	1797,7	90,4	5,5%

Zdroj: DEYL, Z. Sociální vývoj Československa 1918-1938

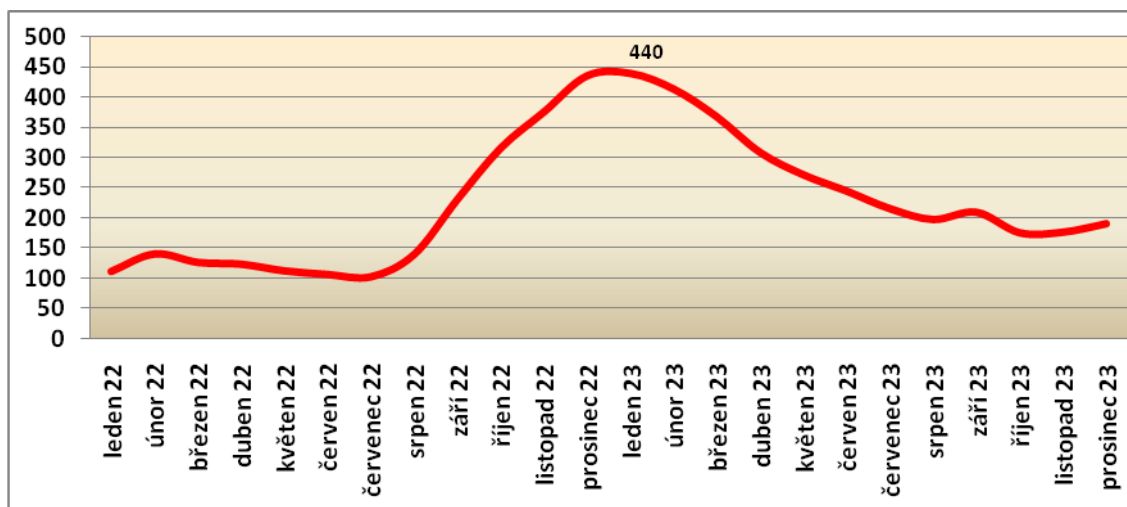
Byla přijata celá řada opatření, která měla podpořit zaměstnanost. Mimo zavedení osmihodinové pracovní doby to bylo např. uzákonění dovolených.³³ Výhody spjaté s dovolenou se doposud týkaly pouze státních zaměstnanců. Vláda rozšířila tuto možnost ještě o horníky a dělníky, což se pochopitelně setkalo s poměrně pozitivním ohlasem u zaměstnanců v daných odvětvích. Od roku 1919 měl počet nezaměstnaných klesající tendenci. V průběhu roku 1920 stát výrazněji zredukoval počet uchazečů o práci. V první řadě došlo k rozsáhlejší realizaci nouzových prací a dále se počet nezaměstnaných snižoval v důsledku státních zakázek v oblasti obrany a železnic.³⁴ Tento klesající trend pokračoval až do roku 1920. „První průmyslový cyklus v letech 1921–1929 začal v Československu poválečnou hospodářskou krizí.“³⁵ Krize se odrazila také v nezaměstnanosti, jež vygradovala na konci roku 1922 a počátkem roku 1923. Následující graf ukazuje, jakým způsobem se vyvíjela nezaměstnanost v letech 1922 – 1923. Z grafu je patrné, že nezaměstnanost skokově narostla právě v druhé polovině roku 1922 a pokračovala ve vzestupném trendu až do následujícího roku. Údaje, které jsou uvedeny v tabulce, nezahrnují počty nezaměstnaných, kteří využívali systému nouzových prací a refundačního systému.

³³ Stanislav Špaček ve svém článku pro Obzor národohospodářský obhajoval zkrácení pracovní doby. „Do velkých měst přicházejí nejlepší pracovníci, v nejlepších letech své výkonnosti, což zejména umožňuje zavést kratší dobu pracovní bez škodlivých následků pro národní hospodářství.“ ŠPAČEK, S. O osmihodinové době pracovní. *Obzor národohospodářský XXIV.* 1919. Praha: J. Otto. 1919, roč. XXIV., s. 31

³⁴ Podrobněji viz. RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8, s. 155-156

³⁵ Krize byla projevem i způsobem řešení světové ekonomické nerovnováhy, nového poměru sil a vztahů mezi odvětvími a ostatními oblastmi světa po první světové válce. DEYL, Z. *Sociální vývoj Československa 1918-1938:* 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 43

Graf 1: Nezaměstnanost v letech 1922 - 1923

Zdroj: RÁKOSNÍK, J. Odvrácená tvář meziválečné prosperity. Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938

Refundační systém umožňoval podporovat nezaměstnané prostřednictvím podniků.³⁶ Firmy poté dostávaly na tyto zaměstnance finanční podporu z veřejných prostředků. Systém byl nastaven velmi příznivě pro nezaměstnané obyvatele. Státní podpora byla vyměřena na minimálně 70% vyplácené mzdy. Systém nouzových prací byl zaveden v souvislosti vysokou nezaměstnaností v roce 1920.³⁷ Zásadní rozdíl mezi trvalým zaměstnáním a nouzovou prací spočíval v tom, že při nouzových pracích nezaměstnaní obdrželi pouze podporu bez nároků na další příplatky. Nabízenou práci navíc nesměli odmítnout. Není těžké domyslet si, že tento systém prací byl u nezaměstnaných velmi neoblíbený. Zřejmě z tohoto důvodu systém nouzových prací vykazoval velmi malou efektivitu pracovních výkonů. Náklady spojené s vyplácením sociálních dávek nezaměstnaným byly dosti značné. Např. náklady za nouzovou práci představovaly zhruba 11 % státních nákladů.³⁸

³⁶ Podrobněji viz. Zákon č. 63/1918 Sb. ze dne 10. 12. 1918 o podpoře nezaměstnaných [on-line]. © 2014. [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=849&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

³⁷ Systém nouzových prací upravoval zákon č. 569/1921 Sb. ze dne 19. 7. 1921 o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaným [on-line]. © 2014. [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=2548&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

³⁸ Za období 1919 – 1925 bylo vyplaceno na základě zákona č. 569/1919 Sb. celkem 142.400.040 Kč. Podrobněji viz. DOBIÁŠ, K. *Sociální politika Československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání*. Praha: Otakar Janáček, 1929, s. 9

Na neutěšené situaci na pracovním trhu měly negativní dopady také události v okolních zemích. Zřejmě nejvyšší měrou se na nezaměstnanosti, z pohledu zahraničních událostí, podílela měnová hyperinflace, která zasáhla Německo. V těchto letech bylo možné sledovat doslova masový exodus českých dělníků z Německa. Tito nově nezaměstnaní značně zhoršili situaci především v pohraničních oblastech. Právě pohraničí se dlouhodobě potýkalo s vysokou nezaměstnaností a příchod nových žadatelů na trh práce tuto situaci ještě zhoršil. „*Po oživení průmyslové výroby v roce 1923 a 1924 počet nezaměstnaných klesal, ale udržoval se i v roce 1925 stále blízko ročního průměru 60 000 osob.*“³⁹ Lze konstatovat, že v těchto letech byla nezaměstnanost chápána jako jeden z hlavních faktorů ovlivňujících stabilitu státu.⁴⁰ Stát se snažil, aby v boji s nezaměstnaností byl úspěšný. Ve 20. letech vznikl dokonce systém rekvalifikačních prací. I přes to, že systém rekvalifikací je pro boj s nezaměstnaností velmi účinná zbraň, v podmínkách Československa ve 20. letech minulého století neobstál.

Pokud lze shrnout ve zkratce období poválečné éry z pohledu nezaměstnanosti, tak lze konstatovat, že na nezaměstnanosti se v průběhu let 1918 - 1923 projevovalo několik faktorů. Po ukončení války byla největším problémem demobilizace. Tento faktor ovlivňoval nezaměstnanost poměrně krátkou dobu, následný zdroj produkující velké počty nezaměstnaných byla surovinová krize. I tento činitel brzy odezněl, byl však nahrazen dalšími vlivy, jako byly např. zahraniční ekonomická nestabilita a v neposlední řadě také problémy s odbytem produktů či deflační politika státu. Po kritických letech 1922 – 1923 nastává období relativního klidu na českých a evropských trzích, což se pozitivně projevilo také v klesající nezaměstnanosti v Československu. Právě v tomto období se pozvolna začíná projevovat ekonomická konjunktura, nebo jak některé zdroje uvádějí, tzv. zlatá léta Československa. Mimo stabilitu v politické oblasti se nebývale dařilo také ekonomice. „*Ukazatel národního důchodu, vzrostl v období 1924 – 1929 z 47,3 miliard Kč na 69 mld. v roce 1929.*“⁴¹

³⁹ DEYL, Z. *Sociální vývoj Československa 1918-1938*: 1. vyd. Praha: Academia, 1985, s. 44

⁴⁰ Hovoříme o letech 1922 – 1923.

⁴¹ LACINA, V. *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*: 1. vyd. Praha: Academia, 1974, s. 41

3.2. Systém podpor v nezaměstnanosti

Stejně jako předchozí kapitola začne tento oddíl popisem podpory systému v nezaměstnanosti v předválečném období. Hned na úvod je nutné zmínit, že systém podpory nezaměstnanosti v éře mocnářství nebyl téměř žádný. V podstatě neexistovala žádná ochrana občanů bez zaměstnání. „*Výjimkou byly jen podpory, které na principu svépomoci poskytovaly svým členům pokladny odborových organizací. Přicházela v tomto směru v úvahu jen fakultativní sociální péče (chudinství) zabezpečená domovskou obcí v rámci domovského práva.*“⁴² Tento systém převzalo v roce 1918 také nově vzniklé Československo.

Vládě a politikům bylo zcela zřejmé, že tento systém je z pohledu tehdejší situace naprosto nevyhovující. S ohledem na podmínky, panující v oblasti nezaměstnanosti, bylo nutné přijmout zcela nový systém dávek, který by zabezpečil armádu nezaměstnaných, rostoucí především v důsledku demobilizace. Je nutné zmínit, že Československo nebylo jediným státem, který se potýkal s absencí sociální podpory v nezaměstnanosti. Vzhledem k tomu, že válka skončila poměrně nedávno, zasáhl obdobný problém nezaměstnanosti v podstatě každý stát v Evropě, který doposud neměl nastaven systém sociálních dávek.

Vývoj nezaměstnanosti popisuje předchozí kapitola zhruba do roku 1924. Tento rok je pro další vývoj na poli nezaměstnanosti poměrně klíčový. Nelze se domnívat, že od tohoto roku by se nezaměstnanost vyvíjela nějak odlišně. Stále je možné nalézt ve vývoji cykly, které mají tendenci klesat, či zvyšovat počty obyvatel bez práce. Důležitou událostí, která je spjata s tímto obdobím, je přijetí gentského systému. Hovoříme-li o roce 1925, je nutné podotknout, že již v roce 1921 byl přijat zákon č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných, kterým měl být zaveden tzv. gentský systém.⁴³ Vzhledem k situaci, která panovala v oblasti nezaměstnanosti, byla účinnost zákona neustále odkládána a uvedený zákon vstoupil

⁴² RÁKOSNÍK, J. - TOMESŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8, s. 216

⁴³ Město Gent, počtem obyvatel velké asi jako dnešní Plzeň, vybudovalo zvláštní systém pojištění. Již v předválečné době zaznamenal značné rozšíření. Jen v samotné Belgii jej realizovalo k roku 1913 101 obcí. Oblibu si brzy získal také v zahraničí. Na komunální úrovni jej aplikovala řada měst v Německu, ve Francii, Itálii, Švýcarsku, Norsku nebo Holandsku. Podrobněji viz. RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8, s. 64-65

v platnost až 1.dubna 1925.⁴⁴ „Gentský systém znamenal, že státní podporu obdrží odborově organizovaný zaměstnanec, oficiálně se přihlásivší jako nezaměstnaný, a to ve výši, jakou mu poskytne v nezaměstnanosti jeho odborová organizace. Toto řešení, propracované v ČSR do důsledků, bylo považováno za velký úspěch, a také jím doopravdy bylo.“⁴⁵ Funkčnost tohoto systému byla podmíněna silnou organizací obyvatel v odborových organizacích.⁴⁶ Vyplácení dávek bylo samozřejmě spjato s několika podmínkami. Členství v odborové organizaci muselo trvat alespoň tři měsíce před tím, než dotyčný uchazeč o dávky ztratil zaměstnání. Výplata státního příspěvku byla také omezena časově. Maximální výši mohl uchazeč pobírat pouze tři měsíce v roce. Pokud nebyly naplněny uvedené podmínky, zanikl nárok na podporu.

Zákon také jasně vymezoval důvody, při kterých bylo možné pozbyt nárok na státní příspěvek. Jako příklad lze uvést např. pozbytí nároku z důvodů odmítnutí vykonávání občasných veřejně prospěšných prací, z důvodů porušení stanov odborové organizace nebo propuštění ze zaměstnání způsobené vlastní vinou.⁴⁷ Systém ovšem znamenal značný nápor na pokladny odborových organizací a to i přes to, že k vyplácení dávek poskytoval stát odborovým organizacím státní příspěvek. Odborové organizace se potýkaly také s nápořem uchazečů, kteří z nějakého důvodu na dávky nedosáhli. Pro tyto občany byly organizovány různé stravovací akce, nebo jim byly poskytovány různé výhody ve formě poukázek na oděv a stravu. Nejprve hradil stát odborovým ústřednám polovinu výdajů.

Od roku 1930 přistoupil stát na požadavky odborových organizací a navýšil částku na dvě třetiny poskytované sumy. Vzhledem k poměrně velkému počtu uchazečů, kteří neměli nárok na dávky, začal se již v období mezi světovými válkami objevovat názor, že obligatorní pojištění lze považovat za dokonalejší model zabezpečení. Systém výplaty příspěvku v nezaměstnanosti dle gentského modelu, vytvářel podmínky pro tlak

⁴⁴ Podrobněji viz. UCHYTILOVÁ, I. *Hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání*. Brno, 2009. [Bakalářská práce]. Masarykova univerzita. Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení.

⁴⁵ BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost-psychologický, ekonomický a sociální problém*: 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-9006-8 (brož). s. 45-46

⁴⁶ Na počátku 20. let mělo Československo spolu s Rakouskem, Německem a Velkou Británií nejvyšší odborovou organizovanost na světě. Podrobněji viz. RÁKOSNÍK, J. TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8, s. 218

⁴⁷ Zákon 267/1921 Sb. ze dne 19. 7. 1921 o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaným [on-line]. © 2014. [cit.2014-12-13]. Dostupné z <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=2548&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

státu na odborové organizace a současně částečně zhoršil postavení nezaměstnaných ve smyslu nutnosti organizovat se v odborových sdruženích. Velmi negativní ohlasy sklídl uvedený systém především na území Slovenska, kde obyvatelé nebyli zvyklí se v masovém měřítku organizovat v odborech.

Vývoj nezaměstnanosti v období konjunktury nenasvědčoval tomu, že by se tento problém měl stát zásadní otázkou pro sociální politiku. Jak již bylo zmíněno, objevoval se názor, že obligatorní pojištění by mělo nahradit zavedený systém dávek pro nezaměstnané. Vzhledem k příznivé bilanci na trzích převážil názor, že v době, kdy nezaměstnanost klesá, není nutné přistoupit na povinný systém úhrady dávek pro nezaměstnané. Období druhé poloviny 20. let se zcela právem nazývá zlatými léty republiky. Ekonomický rozvoj republiky však nebyl zásadou všech odvětví. *„Bouřlivě se sice rozrůstal konfekční a obuvnický průmysl, ale na druhé straně sklářský a textilní průmysl, který v odvětvové struktuře zděděné z dob Rakouska - Uherska dominoval, se setkal s nepoměrně menším růstem. Některé obory, jako třeba těžba uhlí, pivovarnictví a zvláště cukrovarnictví, se naopak v inkriminovaném období potýkal s poklesem výroby.“*⁴⁸ I přes nerovnoměrnou konjunkturu v různých odvětvích se skutečně potvrdilo, že nezaměstnanost definitivně přestala být zásadní otázkou politických špiček. Gentský systém dávek zůstal zachován po celé období 20. let.

4. DOPADY VÁLKY NA ZEMĚDĚLSTVÍ

4.1. Stav zemědělství na počátku 20. století

Během dlouhé historie zemědělství procházelo toto odvětví střídavě několika těžkými obdobími. Práce se v této kapitole bude zabývat pouze počátkem 20. století, které, některé prameny spojují s počátkem první světové války. Před válkou patřilo Československo, tehdy ještě začleněné pod Rakousko-Uhersko, k oblastem, ve kterých byla rozvinuta zemědělská činnost a charakter území byl průmyslově zemědělský. *„V roce 1910 bylo v zemědělství a lesnictví českých zemí zaměstnáno pouze 34,4 %*

⁴⁸ RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8, s. 165

obyvatelstva, zatímco v průmyslu 39,9 %.⁴⁹ České zemědělství prožívalo v tomto období poměrnou konjunkturu. Zemědělství se prakticky nesetkalo s konkurenčními výrobky. Proti tomuto systému bylo odvětví chráněno celními bariérami Předlitavska.

Pokud srovnáme územní celky budoucího státu, pak výrazně agrárnější charakter mělo Slovensko. Přestože na slovenském území bylo zemědělství zastoupeno ve větší míře, byla zemědělská výroba na daném území značně zaostalá.⁵⁰ Ve většině horských oblastí přetrvávala pouze pastevecká činnost a naturální výroba. V oblastech jižního Slovenska byly výroba a trh výrazně rozvinutější. Jednou z okolností, která se podepsala na částečné zemědělské zaostalosti na území Slovenska, byl systém naturálních úvazků k církvi. Jednalo se o bezplatnou práci na velkostatkách za pronájem pozemku. Tento středověký systém přečkal i válku a k jeho zrušení došlo teprve v roce 1920. Na opačné straně pomyslné stupnice zemědělství se nacházela Morava, respektive její jižní část. Právě tato oblast se stala jednou z hlavních zásobáren centra tehdejší monarchie. Díky odbytu zemědělských výrobků vznikla v této oblasti vyspělá tržní výroba. Samostatnou kapitolou bylo území Podkarpatské Rusi. Tento region patřil vůbec k nejzaostalejším územím tehdejší monarchie. Obyvatelstvo pracovalo prakticky výhradně v málo produktivním zemědělství.⁵¹

Válka se podepsala na stavu zemědělství poměrně závažně. „*Silně poklesla zemědělská výroba, neobnovovaly se nářadí, stroje a technická zařízení.*“⁵² Jak se později ukázalo, také začlenění zemědělství Slovenska do nově vzniklého státu byl složitý problém. Vzhledem k poměrům ve slovenském zemědělství měla tato oblast poměrně nízkou intenzitu a tržní produkci.

⁴⁹ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 57

⁵⁰ Podle odhadu prof. F. Loma intenzita zemědělské výroby na Slovensku se opožďovala za intenzitou v českých zemích zhruba o 50. let. LACINA, V. *Krise československého zemědělství 1928-1934*: Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1974, s. 6-7

⁵¹ Je zajímavé, že navzdory rozlehlým lesům se v této oblasti neprosadil dřevozpracující průmysl. Těžba dřeva měla pouze regionální charakter. Příčina zřejmě spočívala v sezónním odlivu tzv. námezdních zemědělců, kteří odcházeli pracovat do rozvinutějších jižních regionů Uher. Podrobněji viz. BOJKO, O. GONĚC, V. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Praha: Jota, 1997. ISBN 80-7217-031-7, s. 59

⁵² LACINA, V. *Krise československého zemědělství 1928-1934*: Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1974, s. 32

4.2. Zemědělství po první světové válce

První světová válka zanechala na zemědělství nesmazatelnou stopou. Lze si položit otázku, zda poválečný vývoj v zemědělství by bylo možné zlepšit rychleji, pokud by se stát zaměřil na investice a zřizování velkých statků a podniků, které by rychle vyřešily jeho problémy se zásobováním. Pokud chceme porovnat zemědělství před válkou a následně po ní, je nutné podotknout, že srovnání se bude týkat území bez Slovenska. Jak již bylo zmíněno, území Slovenska patřilo v oblasti zemědělství k výrazně zaostalejším. Tato skutečnost pokračovala také v období po válečném konfliktu. *„Zemědělské budovy byly nevyhovující, komunikace ve špatném stavu a potravinářský průmysl se v podstatě teprve začínal budovat. Odhaduje se, že desetihektarový závod na Slovensku odpovídal svou produkcí zhruba čtyřhektarovému závodu v Čechách.“*⁵³ Navíc Slovensko se potýkalo ještě s dalším problémem a tím bylo agrární přelidnění. *„Agrární přelidnění bylo příčinou vystěhovalectví a odchodu na sezonní práce do českých zemí, Německa a Rakouska. Jen v letech 1922 – 1930 se ze Slovenska vystěhovalo 83 000 lidí.“*⁵⁴ Značný problém představoval pro poválečné území Slovenska také vliv maďarizace. Politika maďarizace účinně zabraňovala rozvoji slovenského kapitálu a to jak na místní, tak celonárodní úrovni.⁵⁵

V poválečné době na území Čech (míněno území dnešní České republiky) byl v zemědělství kladen hlavní důraz na malé a střední závody. *„Podílely se na celkovém počtu závodů 95% a hospodařily na 64% zemědělské půdy. Závodů s výměrou do 5 ha bylo dokonce 71% a obhospodařovaly 23% zemědělské půdy.“*⁵⁶ Fungování zemědělství nepříznivě ovlivňovalo několik faktorů. Prvním problematickým aspektem byl masový odliv mužů na frontu. V době války bylo velmi obtížné zachovat přirozený řád zemědělského cyklu, jednoduše proto, že ve vesnicích zůstaly na práci výhradně ženy a muži ve věku nad 50 let. Po válce se řada mužů buď nevrátila vůbec, nebo se vrátila zmrzačena díky krutým praktikám bezhlavých liniových útoků. Dalším negativním aspektem byla skutečnost, že většina koní byla odvedena v průběhu války

⁵³ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945.* Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 43 - 44

⁵⁴ Tamtéž s. 44

⁵⁵ Podrobněji viz. SKED, A. *Úpadek a pád habsburské říše.* Praha: Panevropa, 1995. ISBN 80-85846-00-4, s. 241

⁵⁶ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami:* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 57

do armády. Zemědělské podniky tak byly odkázány pouze na kravskou a volskou potažní sílu. Díky této skutečnosti docházelo k pomalejšímu obdělávání zemědělské půdy, následně se redukovala krmivová základna, a tak přirozeně ubýval i skot. Zemědělské podniky musely zásobovat národní hospodářství pevně stanoveným množstvím produktů. Tento faktor byl obzvláště problematický, neboť zemědělství trpělo nedostatkem strojů, nářadí nebo průmyslových hnojiv. Průmysl byl v době války zaměřen především na válečnou výrobu a na poválečný vývoj v oblasti zemědělství nedokázal dostatečně rychle reagovat.

Jako další negativní hledisko se ukázal fakt, že zemědělská půda jednotlivých závodů byla dále roztržena do velkého množství parcel, což ztěžovalo přístup k pozemkům, použití mechanizace a zvyšovalo výrobní náklady.⁵⁷ Všechny popisované faktory komplikovaly fungování zemědělství. Díky válce došlo ke značnému zmenšení osevních ploch obilnin, okopanin či technických plodin. Logickým vyústěním těchto problémů byl nedostatek potravin, nárůst cen a s tím i spojená kriminalita a rozvoj černého trhu. Dopady na obyvatelstvo byly značné. V té době existovalo několik málo velkostatků, bylo to však pouhé 1% z celkového počtu podniků v zemědělství.⁵⁸

Přestože území Československa nebylo přímo zasaženo válečnými operacemi, měla válka na poválečný vývoj v zemědělství velký vliv. Majetkový půdní systém byl pozůstatek Rakouska-Uherska. Lidé vnímali tento systém jako přežití dědictví. Před ukončením války vlastnila velkou část půdy šlechta. „*Při vzniku republiky patřilo asi 30% půdy šlechtě a církvi, 31 šlechtických rodů vlastnilo přibližně 20% veškeré půdy.*“⁵⁹ V průběhu války se vedle šlechty zformovala nová skupina lidí. Většinou to byli vojáci či legionáři. Tato skupina měla poměrně značný politický vliv, nicméně nevlastnila téměř žádnou půdu. Po válce, kdy vzniklo nové Československo, se vygradovaly tlaky na politické špičky tehdejší doby, což vyvrcholilo pozemkovou reformou.

Na pozemkovou reformu bylo nahlíženo velmi rozporuplně. O její nutnosti však panoval velmi jasný názor. Za vše hovoří citát Tomáše Garrigua Masaryka, který

⁵⁷ Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 57

⁵⁸ Podrobněji viz. LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 43-44

⁵⁹ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 59

prohlásil, „*Naším speciálním úkolem je provedení reformy pozemkové; byl to již před válkou požadavek všech stran. Ukázal jsem, jak je podobna naše země pruskému východu. Velikou příčinou latifundií u nás byla protireformační konfiskace, vedená Habsburky a cizačkou šlechtou.*“⁶⁰ Pozemková reforma měla vyřešit hned několik doposud problematických faktorů. První hledisko bylo politické. Bylo nutné oslabit vliv a moc rakouské šlechty, která byla nyní vnímána jako rival mladého československého státu. Největšími vlastníky půdy na území Československa byly rody Schwarzenbergů, Lichensteinů a Colloredo-Mannsfeldů. Druhá rovina reformy spočívala v posílení podpory drobného a středního zemědělství na venkově a v neposlední řadě také měla mít reforma vliv na ekonomiku státu. Od přerozdělení půdy si politické špičky slibovaly posílení zemědělské výroby. Na pozemkové reformě se snažily vydělat i tehdejší politické strany. V průběhu diskuze o její podobě se politici snažili najít v reformě něco, co by oslovilo velkou část voličů.

Reforma se stala důležitým zákonem, který měl dopad do několika oblastí tehdejšího chodu státu. Návrh pozemkové reformy vycházel z programu agrární strany. Nebyla to pro tuto stranu žádná novinka. „*Od konce 19. století sílily v agrárním hnutí požadavky zrušení fideikomisu a umožnění volných majetkových transakcí s půdou. Odráželo se to i v programu české agrární strany z roku 1903.*“⁶¹ Dne 16. dubna 1919 byl přijat zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. tzv. záborový zákon. Zákon stanovil hranici, od níž se měl provádět zábor půdy na 150 ha zemědělské půdy a 250 ha veškeré půdy včetně lesů a rybníků.⁶² Podle tohoto zákona spadlo pod zábor více než 4 mil. ha veškeré půdy. Zemědělská půda tvořila cca 33% z celkově zabraného objemu. Záborový zákon patřil k radikálnějším pozemkovým zákonům, které byly postupně přijímány po celé Evropě. „*Ve srovnání se státy co do poměrného zásahu lze Československo zařadit asi na páté místo.*“⁶³ Při vzniku záborového zákona bylo veřejné mínění ovlivněno především agitací za odčinění pobělohorských konfiskací. Ve veřejném mínění bylo slyšet i silné

⁶⁰ MASARYK, T.G. Světová revoluce. Za války a ve válce. 1914 – 1918. Praha: Orbis a Čin, 1925, s. 539

⁶¹ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I.díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 82

⁶² Podrobněji tamtéž s. 84

⁶³ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 59

nacionální citění. Veřejnost především požadovala převod půdy do národnostně spolehlivých rukou.⁶⁴

Následující rok, 30. ledna 1920, respektive 8. dubna, byly přijaty zákony č. 81/1920 Sb. z. a n. a č. 329/1920 Sb. z. a n., tzv. přidělový a náhradový zákon. Tyto zákony upravovaly vlastní provádění reformy a určovaly náhrady ve výši průměrné ceny dosažené při prodeji pozemků nad 100 ha. Pro potřeby výpočtu, byly použity částky za prodeje pozemků v letech 1913-1915. Z logiky věci vyplývá, že ceny za pozemky byly podhodnocené, protože poválečné ceny byly výrazně vyšší. V souvislosti se záborovým zákonem vznikl v červnu 1919 Státní pozemkový úřad, který měl celou realizaci záborů na starosti. Úřad byl podřízen přímo vládě. Reforma řídicí se těmito ustanoveními probíhala prakticky v celém období mezi světovými válkami. Zákon ukládal vlastníkům půdy povinnost hospodařit na zabrané půdě až do doby převzetí půdy státem, nesměl však již nadále provádět dispozice se statkem.

Reforma měla samozřejmě i své odpůrce. Pokud pomineme odpůrce v podobě šlechty, tak skupinou, která proti reformě vystupovala velmi negativně, byla také část statkářů. „*Odpor k reformě koordinoval Svaz československých velkostatkářů, který vznikl na jaře 1919.*“⁶⁵ Svaz poukazoval na výhody velkostatkářského hospodaření a argumentoval úlohou velkostatku při zabezpečování obživy obyvatelstva. Vzhledem k tehdejší náladě ve společnosti bylo ovšem zřejmé, že snahy o zastavení pozemkové reformy jsou zcela zbytečné. V té době bylo křídlo velkostatkářů uvnitř agrární strany poměrně oslabené. Politická situace ve straně, kterou nyní iniciativně převzal Antonín Švehla, byla nyní nakloněna tužbám rolnictva, prahnoucím po nové půdě. Ačkoli nepanovala ve straně 100% názorová shoda, výsledek byl pro tuto stranu více než příznivý. Po pozemkové reformě posílila agrární strana svoji moc. Jeden z hlavních faktorů tohoto úspěchu představovala právě pozemková reforma, ve které se od samého počátku strana viditelně angažovala.

Z pohledu tehdejší doby můžeme podotknout, že reforma měla ještě jeden důležitý aspekt. Toto hledisko bylo čistě nacionální. „*Statisíce českých a slovenských zemědělských dělníků a rolníků pracovaly v době habsburské monarchie v ubohých*

⁶⁴ Podrobněji viz. ČERVINKA, E. *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatkách římsko-katolické církve*. Praha: Nakladatelství Volné myšlenky, 1933, s. 53-55

⁶⁵ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I.díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 86

sociálních poměrech na pozemcích německých, maďarských latifundistů, anebo si od nich musely za nevýhodných podmínek propachtovávat půdu.“⁶⁶ Je tedy zřejmé, že za období mnohaletého ponižování byla chápána pozemková reforma jako nacionální msta.⁶⁷ Také z tohoto důvodu nebyly vyslyšeny požadavky Svazu československých velkostatkářů, který žádal zmírnění reformy. Nerovnoměrné rozložení pozemkového vlastnictví bylo předmětem velkého sociálního napětí již před válkou. V okamžiku, kdy došlo k porážce Rakouska-Uherska, nastala vhodná doba, aby se srovnal poměr držení půdy ve prospěch českého obyvatelstva.⁶⁸

Důsledek první světové války na zemědělství byl patrný ještě dlouho po jejím konci. Mimo již zmiňovaného snižování obdělávaných ploch došlo také k propadu výnosů v zemědělství. *„Výnosy klesly ve srovnání s předválečným stavem téměř na polovinu.*“⁶⁹ Stav zemědělství po první světové válce byl ve velmi neutěšeném stavu. Pozemková reforma, která proběhla po ukončení války, odstranila poslední zbytky feudalismu na našem území. Všechny popsané dopady první světové války nám dávají odpověď na otázku, zda by stát rychleji dokázal zlepšit stav zemědělství investicemi do velkých hospodářských statků či podniků. Je zřejmé, že cestou zřizování a zakládání takto obrovských podniků se stát vydat nemohl. Ekonomika potýkající se s inflací a mnoha dalšími problémy nebyla schopná dotovat chod velkostatků, které by zlepšily stav zásobování v Československu. Místo toho se jádrem zemědělské výroby staly menší závody do 50 ha.

⁶⁶ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I.díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 87

⁶⁷ Pozemková reforma byla v tehdejšímu tisku velmi aktuálním tématem. Obzor národohospodářský publikoval v roce 1921 článek, který zdůvodňoval nezbytnost pozemkové reformy. *„Rozdělení pozemkového majetku, jak jest dosud, jest nadále neudržitelno. Co znamená z hlediska sociálního, jestliže v Čechách připadá na 81% všech držitelů půdy toliko 1/8 veškeré půdy.“* VONDRUŠKA, E. *O pozemkové reformě po stránce sociální a národnostní. Obzor národohospodářský*. 1921. Praha: J. Otto. 1921, roč. XXVI., s. 245

⁶⁸ Pozemková reforma byla velmi často terčem kritiky, především v německém tisku, na našem území. Velmi často se objevovaly názory o diskriminaci německých zemědělců. Německá menšina si dokonce několikrát stěžovala u Společnosti národů na diskriminaci při přidělu půdy. Podrobněji viz. SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*, In: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994, Uherské Hradiště*. s. 7-9

⁶⁹ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 60

4.3. Vývoj zemědělství ve 20. letech

V tomto oddílu se práce zaměří na popis stavu zemědělství v éře konjunktury Československa. Po přečtení této kapitoly by čtenář měl znát odpověď především na jednu z hlavních otázek. Co zabránilo dalšímu rozvoji v zemědělství a proč zemědělství bylo zasaženo krizí mnohem dříve, než tomu bylo u jiných odvětví?

Po ukončení války prošlo české zemědělství řadou nelehkých zkoušek. Přes problémy v zásobování, nedostatek potravin, po lichvu a černý trh (nejenom se zemědělskými produkty). Po krizi z počátku 20. let následovalo ekonomické oživení. Důležitým krokem, který vedl k nastartování zlatého období v oblasti zemědělství, byla mechanizace zemědělské výroby. Je nutné si uvědomit, že zemědělství je specifické odvětví ekonomiky, ve kterém hraje velkou úlohu variabilita. Zemědělské práce se vyznačují také krátkou dobou trvání a malou periodicitou.

Mechanizace v zemědělství patřila k odvětvím, ve kterých docházelo k modernizaci poměrně pomalu. Pokud porovnáme vývoj modernizace v zemědělství s obory jako např. stavebnictví nebo hutnictví, pak zemědělství z pohledu modernizace výrazně zaostávalo. Jak již bylo zmíněno, po válce byla většina zemědělství závislá na kravských potazích. Prvním krokem bylo postupné nahrazování krav v zemědělství koňmi. Kůň měl pro zemědělství velký přínos především proto, že půda se pomocí koňského potahu dala obdělávat mnohem lépe než pomocí kravských potahů. Kůň měl pro zemědělce ještě další výhody. „*Koňského potahu se dalo využít i pro výdělečnou činnost (povoznictví). Rozšířeno bylo také půjčování koňského potahu drobným rolníkům.*“⁷⁰ Následný vývoj modernizace strojů v zemědělství s sebou nesl i nutnost využívat koňské potahy vzhledem k rozměrům a hmotnosti zemědělských strojů.

Pro zemědělství ve 20. letech je charakteristické nahrazování tažné síly traktory a přechod od ruční síly k elektromotorům. Díky zavedení této modernizace došlo k výrazně lepší efektivitě při zemědělských pracích. Spojení moderní techniky s modernějšími stroji vedlo v důsledku k intenzivnější a rentabilnější zemědělské výrobě. Dalším důležitým aspektem byla skutečnost, že modernizace zemědělských strojů měla význam také pro rozvíjející se průmysl. Nahrazování lidské manuální činnosti elektromotory s sebou nesl i požadavek na kvalitní elektrifikaci hospodářských

⁷⁰ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 63

statků. Elektrifikace se nejrychleji uplatňovala ve velkých zemědělských závodech. S postupnou elektrifikací na území Československa se začalo měnit také elektrické a strojní vybavení v zemědělství. Elektrifikace umožnila zásadní změny v technologických postupech používaných v zemědělství. Mechanizace začala postupně nahrazovat lidskou sílu, což vedlo k postupnému navyšování obdělávané zemědělské plochy, k efektivnější přípravě krmiv či k lepším a rychlejším stájovým pracím.

Efektivita v zemědělství nesouvisela pouze s elektrifikací, či používáním traktorů místo tažné koňské síly. Ve 20. letech se začalo na trhu objevovat velké množství zemědělské techniky, kterou bylo možné přizpůsobit plochám, které byly obdělávány. Nové stroje (pluhy, secí stroje nebo kultivační nářadí), dokázaly lépe obdělávat také horské oblasti, v nichž bylo zemědělství doposud pouze okrajovou záležitostí. Na zvyšující se poptávku po tomto typu zboží pružně reagovaly firmy nejenom v Československu. Díky široké nabídce se ceny držely v relativně stabilní hladině.

Další oblastí, se kterou souvisela modernizace zemědělství ve 20. letech, byl chemický průmysl. Zvyšující se zemědělské plochy a rychlejší obdělávání polností s sebou nesly zvýšené požadavky nejenom na množství hnojiv, ale také na jejich kvalitu. „*Rozvoj výroby a použití umělých hnojiv vedl k rozvoji agrochemického výzkumu.*“⁷¹ Vývoj v oblasti hnojiv dokázal zefektivnit zemědělství. Rolnicko-lučební ústav prováděl rozbor hnojiv, které ukazovaly, že nová hnojiva zvyšují výnosy až o 21%.⁷² Zvyšující se intenzifikace v zemědělství s sebou přinesla i požadavky na další plochy určené k zemědělské činnosti. S tímto požadavkem souvisel i vznik vodních družstev, která se zabývala meliorací. V meziválečném období bylo na území Československa meliorováno cca 230 000 ha půdy.

„*Zemědělci byli mezi válkami významnou nátlakovou skupinou představující nezanedbatelný podíl voličských hlasů.*“⁷³ Agrární strana, která v té době patřila k nejsilnějším politickým stranám, si této síly byla náležitě vědoma. Agráři, vedení Švehlou, se snažili o podporu zemědělství a hlavním cílem této podpory byla snaha

⁷¹ DUCHOŇ, F. - KÁŠ, V. *Zemědělské výzkumnictví v pětiletí 1932 – 1936*. Praha: Svaz výzkumných ústavů zemědělských, 1939, s. 79

⁷² Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 74

⁷³ RÁKOSNÍK J. - NOHA J. *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-29-2, s. 267

zamezit dovozu levnějších zemědělských produktů z jiných zemí. V roce 1925 se stal jablkem sváru mezi dvěma nejsilnějšími politickými stranami té doby navrhovaný zákon o tzv. pohyblivých clech. Rozpor mezi agrární stranou a sociálními demokraty spočíval v podstatném zájmu vrstev, které obě strany zastupovaly. Sociální demokraté připravili návrh na rozšíření sociálního pojištění, které by zlepšilo situaci dělníků a všeobecně všech zaměstnanců. Proti tomuto návrhu kontrovala agrární strana svým návrhem, o již zmiňovaných pohyblivých clech. Návrh na ochranné clo by znamenal také udržení vyšší cenové hladiny potravin. Po vzájemné dohodě mezi oběma znesvářenými stranami byl nakonec zákon přijat. Vláda si od toho kroku slibovala jistotu v podobě udržitelných cen hospodářských produktů. O několik let později však hospodářská krize v 30. letech ukázala, že ani pevně stanovená cla nemohou vést k poklesu cen na vnitřním trhu.

Modernizace zemědělství a zavádění technického pokroku, jako byla elektrifikace či mechanizace, měly výrazný podíl na růstu produktivity v zemědělství. Meliorace, rychle se rozvíjející výzkum v oblasti chemických hnojiv a šlechtění nových druhů přispívaly k intenzitě v zemědělském oboru. Zvyšování kapacity, účinnosti a výkonnosti vedlo ke vzniku nového odvětví, doposud nepraktikovaného, tzv. specializovaného zemědělství. Tento nový trend umožnil dosáhnout v zemědělské výrobě až nejvyšší tehdy možné hranice intenzity a produktivity. Následující tabulka ukazuje růst dvanáctiletých průměrů hektarových výnosů na vybraných komoditách.

Tabulka 2: Přehled vývoje hektarových výnosů v letech 1880-1937

Rok	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves	Brambory	Cukrovka
1880-1882	13,7	11,4	13,5	11,0	69,3	209,1
1902-1914	17,4	15,4	17,5	14,3	95,5	267,3
1920-1933	18,6	16,8	18,2	17,4	122,5	270,0

Zdroj: KUBŮ, E. - PÁTEK, J: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami

Z porovnání je patrné, že veškeré pěstované komodity dosáhly v meziválečném období rapidního zvýšení. Vybrané komodity, jako např. brambory, dosáhly dokonce zvýšení o 76%. V důsledku zlepšování hospodářské základny se současně zvyšovaly i počty chovaných zemědělských zvířat.

Systém zemědělství, který byl převážně založen na menších a středních podnicích, zajišťoval poměrně dobrou rentabilitu vynaloženého kapitálu. Přestože v oblasti

zemědělství nedocházelo v porovnání s ostatními odvětvími k dramatickým změnám ve vývoji a modernizaci, nastupující vědecko-technický pokrok umožnil vytvořit základy pro růst v oblasti zemědělství. Zemědělství se stále blíže navazovalo na průmysl a naopak vytvářelo podmínky pro správně fungující systém zásobování a potravinový průmysl. Propojení průmyslu a zemědělství souviselo také s finanční stránkou. Statky byly nuceny racionalizovat výrobu s ohledem na požadavky trhu. Lze tvrdit, že zemědělství jako takové ztratilo autonomní postavení, na druhou stranu efektivita zemědělské výroby zajišťovala z větší části spotřebu domácího obyvatelstva. „*Pro zajištění rentability zemědělství Československého státu byla nutná nová orientace ve výrobě a v odbyt v tom směru, aby byly pěstovány plodiny a výrobky, jež jsou potřebné, výnosné a nacházejí poptávky.*“⁷⁴

Zemědělství mělo podíl na výrazném ekonomickém růstu Československa ve dvacátých letech. I přes to, že zemědělství dosáhlo předválečné úrovně až v roce 1925, bylo neustále na vzestupu a mělo také zásadní podíl na snižování nezaměstnanosti Československa, především v druhé polovině dvacátých let. Ekonomické oživení ve dvacátých letech zastavila až velká hospodářská krize. „*V průběhu světové hospodářské krize zemědělská výroba sice neklesala, ale prudký pokles cen zemědělských výrobků způsobil chudnutí zemědělské malovýroby a její zadlužení.*“⁷⁵

Krize zasáhla zemědělství mnohem dříve než jiná odvětví. Některé zdroje uvádějí, že tato krize byla nejhorší krizí zemědělství v jeho dosavadní historii. Otázkou zůstává, proč krize nastala již tak brzy. Vhodnější by byla ovšem otázka, proč na sebe krize v zemědělství nechala čekat celých deset let po skončení války. Situace po válce byla nejenom pro Československo, v oblasti zemědělství, značně komplikovaná. Válkou rozvrácená Evropa byla závislá na dodávkách potravinové pomoci zaoceánských mocností. Abychom pochopili celou podstatu, bylo by nutné podrobněji popisovat souvislosti spojené s velkou hospodářskou krizí ve 30. letech, která měla své základy zřejmě v rozmachu agrární výroby za oceánem. Dle názoru autora můžeme spatřovat důvod rozmachu zemědělství v Americe a Kanadě v událostech, jež se odehrávaly

⁷⁴ REICH, E. *Základy organizace zemědělství Československé republiky*: Praha: Ministerstvo zemědělství ČSR, 1934, s. 5

⁷⁵ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 47

v Evropě na konci první světové války. Zaměřme se na jednu z hlavních událostí, která měla vliv i na prodloužení válečné agonie.

Dne 7. listopadu 1918 vypukla v Rusku občanská válka, tzv. Říjnová revoluce. Pokud chceme najít spojitost této události a krize v zemědělství, tak je potřeba znát historická fakta. Občanská válka v Rusku trvala téměř tři roky. Po ukončení bojů kdy se k moci dostala bolševická strana, se Rusko potýkalo především s existenční nejistotou. Je nutné si uvědomit, že po celou dobu Rusko přestalo exportovat potraviny do evropských zemí.⁷⁶ Díky této skutečnosti se dařilo Americe a Kanadě udržet vysokou míru produkce. Skutečnost, že tato událost z konce válečného období má přímý dopad na ekonomickou krizi, potvrzuje i fakt, že v poslední třetině 20. let zahájilo Rusko, přesněji řečeno Svaz sovětských socialistických republik, éru první pětiletky a s tím i spojený masivní export zemědělských komodit do západních zemí.⁷⁷ Tato expanze se podílela přímou měrou na snižování cen zemědělských výrobků a v podstatě tak znamenala počátek konce rozvoje zemědělství v Československu.

5. STAV PRŮMYSLU V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU

5.1. Těžké začátky průmyslové produkce

Průmysl patří ve velké části světa k základním hnacím motorům ekonomiky. Kapitoly práce zabývající se průmyslem, by měly jednoznačně poskytnout odpověď na tezi, zda Československo bylo schopné po válce nastartovat průmyslovou výrobu do té míry, aby byl průmysl konkurenceschopný vůči ostatním trhům. Kapitoly se budou zabývat pouze vybranými odvětvími průmyslu. Práce podrobněji rozebere pouze hlavní oblasti průmyslové výroby. Přestože se práce nebude zabývat kompletně celým průmyslem, měla by poskytnout dostatek argumentů na již zmíněnou tezi.

Válka, jak už bylo vícekrát zmíněno, změnila zcela a zásadně nejen mapu Evropy, ale také její vztah k průmyslové výrobě. Počátek války znamenal pro některá průmyslová odvětví v podstatě katastrofu. Řada podniků zanikla, neboť nedokázaly být

⁷⁶ Před válkou činil podíl Ruska na exportu obilí 27% z veškerého světového vývozu obilí. Podrobněji viz. KLIMECKÝ, V. *Strukturální změny ve světovém hospodářství a naše hospodářská politika*: Praha: Česká společnost národohospodářská, 1935, s. 10

⁷⁷ Svaz sovětských socialistických republik byl vyhlášen 30. prosince 1922 na zasedání 1. všesvazového sjezdu sovětů. Podrobněji viz. REIMAN, M. a kol. *Zrod velmoci. Dějiny Sovětského svazu 1917-1945*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2266-8 (brož), s. 19

ekonomicky soběstačné. „Hned po vypuknutí války zastavovaly výrobu a dělnictvo propouštěly, např. sklářské závody.“⁷⁸ Většinu svého kapitálu investoval průmysl do výroby zbraní. Nezaměstnaností se tato práce již zabývala v samostatné kapitole, nicméně je nutné zmínit, že v době vypuknutí války se některé obory potýkaly s nedostatkem pracovních sil a také s nedostatkem kvalifikované pracovní síly. Hlavním důvodem byl odchod většiny mužů do války.

Československo po svém vzniku stálo před nelehkým úkolem, a sice přehodnotit, změnit, ale především nastartovat a oživit skomírající poválečný průmysl. „Československá republika převzala po rakousko-uherské monarchii 60-70 % průmyslových kapacit, dislokovaných převážně v českých zemích.“⁷⁹ Abychom dokázali popsat stav průmyslu po první světové válce, je nutné alespoň v krátkosti nahlédnout do období před touto válkou, resp. na konec 19. stol. „Ekonomický vývoj habsburské monarchie jako celku se ve druhé polovině 19. století opožďoval za vývojem ve vyspělých ekonomikách západních zemí.“⁸⁰ Na konci tohoto období činil počet lidí pracujících v průmyslu v oblasti Předlitavska, kam v období Rakouska-Uherska spadalo i území budoucího Československa, necelých 23 %. Oblast Slovenska, které patřilo v období monarchie do Zalitavské oblasti, pak na tom byla ještě hůře. Tam se na aktivitách v průmyslu podílelo pouhých 17 % obyvatel. Pokud porovnáme tyto údaje s údaji vyspělejších západních ekonomik, dojdeme k závěru, že Československo zaostávalo v oblasti průmyslu o cca 10 % - 15% za průmyslem vyspělejších států.

Na špičce pomyslného žebříčku průmyslové výroby v té době stála Velká Británie. Před první světovou válkou se v této zemi aktivně podílelo na průmyslové výrobě 47 % obyvatel. Nízký stupeň hospodářského rozvoje se odrážel především v technickém vybavení průmyslu. Mohutný vzestup výkonu parních strojů v monarchii na konci 19. století nemohl zpoždění vyrovnat.⁸¹ Navzdory tomuto aspektu tvořily české země v předválečném období ekonomické jádro monarchie. „V průběhu války se ekonomika plně orientovala na válečnou výrobu. Zásobování bylo uskutečňováno přes přidělové

⁷⁸ BAKALA, J. a kol. *Průmyslové oblasti českých zemí za kapitalismu (1780-1945: Svazek I. 1780 – 1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1987, s. 93

⁷⁹ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 71

⁸⁰ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 89

⁸¹ Podrobněji tamtéž s. 89-90

*systemy a ceny byly fixní. Celková životní úroveň upadla.*⁸² S tím také souvisel propad průmyslové výroby.

V éře poválečné spadala naše ekonomika do oblasti státně řízeného hospodářství. Klíčem k prosperujícímu průmyslu bylo, mimo jiné, mít i dostatek všech nezbytných surovin k průmyslové výrobě. Na území Československa se ale nacházela pouze rozsáhlá ložiska uhlí. Pro získání dalších surovin, např. vlny, ropy, síry nebo železné rudy, musel stát zajistit dovoz i za cenu nákladných půjček v zahraničí. Následně byly tyto suroviny přidělovány jednotlivým podnikům. Jednalo se o velmi svazující opatření, nicméně naprosto nezbytné, vzhledem k charakteru poválečné ekonomiky. Dalším problémem, který svazoval průmysl, byl stav financí. V této době požadovalo mnoho podniků po státu finanční kompenzace. Řada firem měla peníze fixované ve válečných půjčkách. Stát z pochopitelných důvodů odmítl tyto půjčky proplácet. Podniky neměly dostatek financí na nákladné rekonstrukce strojních zařízení a další investice, které by jim zajistily ekonomickou stabilitu. Mnoho firem se zaměřovalo především na export svých výrobků, neboť po rozpadu monarchie vzniklo několik nových suverénních států.

Po rozpadu monarchie se vyprofilovala čtyři důležitá území, ve kterých byl soustředěn průmysl nového státu. Mezi nejvýznamnější oblasti průmyslu patřily v té době oblasti pražská, brněnská, ostravská a plzeňská. *„Nejdůležitější oblastí byla pražská oblast, kde k hlavním faktorům hospodářského růstu patřila přítomnost velkého kapitálu, schopného rozsáhlých investic.*⁸³ Protože měl region výhodnou polohu, byl lákadlem pro investory. Vzhledem k počtu obyvatel a také poměrně dobré infrastruktuře vznikla v této oblasti relativně velká kupní síla. V ostatních oblastech se ve větší míře koncentroval především hutnický, báňský a strojírenský průmysl.

5.2. Vývoj těžkého a strojího průmyslu

Jak již bylo zmíněno, po pádu monarchie zdědilo Československo značnou část průmyslové výroby. Vzhledem k povaze předválečného stavu činil těžký průmysl významnou část průmyslové výroby v našem státu. Hlavní surovinou, která se těžila, bylo černé a hnědé uhlí. *„Z hlediska zásob uhlí připadalo na české země odhadem 87 %*

⁸² ŽÍDEK, L. *Dějiny světového hospodářství*: 2. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7380-184-7, s. 356

⁸³ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 72

*ložisek černého uhlí a 84 % hnědého uhlí někdejší monarchie.*⁸⁴ Báňský průmysl byl z větší části orientován v ostravské průmyslové oblasti, zejména v Ostravsko - karvinské uhelné pánvi a v Severočeském hnědouhelném revíru. „*Báňský průmysl ve válečném období vykazuje ve všech uhelných revírech značně shodné rysy, dané a) mimořádnou válečnou konjunkturou těžkého průmyslu, b) přebytkem volného kapitálu, který nebylo možno investovat pro nedostatek pracovních sil.*“⁸⁵ Na vývoj v oblasti těžarství bylo velmi obtížné po ukončení války navázat. „*Těžba hnědého uhlí se za první republiky v podstatě utlumovala, naopak černého uhlí mírně rostla. Zatímco v roce 1913 se těžilo 14,2 mil. tun černého a 23 mil. tun hnědého uhlí, činila průměrná těžba v letech 1918-1938 pouze 13 mil. tun černého a 18. mil tun hnědého uhlí.*“⁸⁶

I přes skutečnost útlumu těžby hnědého uhlí se Československo řadilo mezi státy s největší těžbou této suroviny. Vzhledem k velikosti státu a počtu obyvatel je patrné, že v oblasti báňského průmyslu byl stát absolutně soběstačný. Bylo však nutné celkově reorganizovat tento průmysl, který se do té doby skládal z několika stovek podniků a desítek dolů. Bylo naprosto běžné, že se v té době hornina těžila ručně. Po válce začaly některé podniky výrazně investovat do obnovy své mechanizace. Větší míra investic byla, mimo finanční aspekt, komplikována ještě skutečností, že český trh nedokázal uspokojit poptávku po nových zařízeních. Dovoz mechanizace byl realizován, především z německého podhůří. Díky investicím do rozvoje, se dařilo Československu průběžně navyšovat množství vytěžené horniny. Některé zdroje uvádějí, že používáním sbíječek a vrtacích kladiiv, se zvýšila efektivita těžby o 30 %, při používání těžké mechanizace např. brázdících strojů, dosáhly těžební společnosti navýšení dobývacího výkonu až o 70%. Malé a neproduktivní podniky byly postupně uzavírány. Stát se soustředil především na velké hutní závody. Mimo zmiňovanou modernizaci v mechanizaci však k výraznějšímu pokroku v oblasti báňského průmyslu nedošlo. Je však nutné podotknout, že i tyto dílčí změny dokázaly zvýšit produktivitu práce, a to velmi výrazným způsobem.

⁸⁴ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 113

⁸⁵ BAKALA, J. a kol. *Průmyslové oblasti českých zemí za kapitalismu (1780-1945: Svazek I. 1780 – 1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1987, s. 170

⁸⁶ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 113

Do oblasti těžkého průmyslu spadá také oblast hutnictví. „Po pádu monarchie zůstalo v naší republice 70 % výrobních kapacit hutnického průmyslu bývalého Předlitavska.“⁸⁷ Hutnictví železa bylo díky svému rozsahu významným činitelem ovlivňujícím ekonomiku. Rozsahem se Československo řadilo do první desítky světových mocností produkce oceli. „Ve výrobě oceli se v roce 1928 umístila ČSR na 7. místě v Evropě a 9. ve světě.“⁸⁸ Problémy přinášel fakt, že domácí spotřeba byla předimenzována. Došlo tedy ke stejné koncentraci jako v báňském průmyslu. Menší a neproduktivní podniky byly nuceny postupně ukončit svoji činnost. Po této koncentraci činily páteř českého hutnictví tři velké koncerny. Jednalo se o Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Báňskou hutní společnost a Pražskou železářskou společnost. Tyto podniky zajišťovaly téměř 99 % výroby surového železa a podílely se téměř 77 % na produkci oceli. Uvedené podniky, tzv. velká trojka, vytvořily v roce 1921 společný kartel, takzvanou Prodejnou sdružených československých železáren, která monopolizovala veškerý domácí a zahraniční obchod s hutnickými výrobky.⁸⁹ Modernizace v hutnictví dosáhla velmi vysoké úrovně. Produkce oceli na úrovni světových mocností vyžadovala neustálé zdokonalování a modernizaci v oboru. Na modernizaci se také výrazně podílel fakt, že v řadě podniků, zaměřujících se na hutnický průmysl, měly svoje zahraniční akvizice renomované zahraniční banky a investoři. Pro příklad uveďme, že společnost Vítkovické horní a hutní těžířstvo byla až do konce třicátých let z větší poloviny v majetku Rothschildů a Gutmannů. V téže době byla také dokončena výstavba železářského komplexu Báňské a hutní společnosti v Třinci, s největší vysokou pecí v tehdejší střední Evropě a moderní válcovnou kolejnic.⁹⁰

Mezi podniky, které v té době byly řazeny mezi světové špičky ve výrobě oceli, patřila také Poldina huť v Kladně. Intenzivnější modernizaci komplikovalo pouze to, že v ČSR nebyla žádná firma, která by pružně reagovala na požadavky hutnických firem v oblasti modernizace. Pece a zařízení byly odebírány z Německa. Až ve 30. letech, se začala zabývat výstavbou pecí firma ČKD. Dalším limitujícím faktorem modernizace

⁸⁷ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 75

⁸⁸ Tamtéž s. 115

⁸⁹ Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 115

⁹⁰ Podrobněji viz. LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 75

byla skutečnost, že Československo doposud nemělo rozsáhlou a stabilní síť elektrifikace. Právě tento aspekt znemožnil další modernizaci hutnictví. Případné zavádění obloukových, či elektrických pecí by zajistilo ekonomice další nemalé zisky. Hutnický průmysl patřil ve 20. letech k nejrychleji se rozvíjejícím oblastem průmyslu. Díky skutečnosti, že Rakousko-Uhersko mělo soustředěný hutnický průmysl Předlitavska především na území Československa, dokázala ekonomika nově vzniklého státu vytěžit z tohoto odvětví maximum prostředků. Bohužel i zde se projevil fakt, že jednotlivé obory jsou mezi sebou vzájemně provázány. Stagnace, nebo lépe řečeno, pomalý rozvoj elektrifikace zabrzdil rozvoj hutnictví. *„S nástupem slitinových ocelí a hliníku se začala prohlubovat závislost československých hutních závodů na zahraničí.“*⁹¹

Strojírenský průmysl byl pro nový Československý stát jednou z klíčových oblastí. Po ukončení války se také tato oblast setkala s rozsáhlou restrukturalizací. Vývoj této oblasti komplikoval fakt, že různé regiony byly na zcela rozdílných stupních industrializace. Toto monarchistické dědictví, jak se později ukázalo, značně komplikovalo rozvoj v oblastech, které měly doposud jen malé zkušenosti s průmyslovou výrobou. Velkým omezením pro průmysl bylo snížení výroby v některých oborech. Přírodní zdroje byly vinou válečného konfliktu značně omezené a průmysl v tomto období dosahoval sotva 50% předválečné úrovně. V počáteční fázi, zřejmě vinou malé specializace průmyslu a nižší technickou úrovní podniků dokázaly podniky zajistit pouze kusovou výrobu nebo malovýrobu produktů. Postupně se však průmysl specializoval a oddělil do několika sektorů (automobilový, elektrotechnický a letecký). *„Předválečné úrovně výroby dosáhl československý průmysl až v roce 1924.“*⁹²

Z počátku se vývoj průmyslové výroby jevil příznivěji. Vzhledem k dobrému jménu některých českých firem, které si ho získaly díky kvalitě svých výrobků, např. Československá zbrojovka či Škodovy závody, mohl Československý stát téměř ihned po ukončení války nabídnout některé své výrobky na export. Strojírenský průmysl se v poválečné éře zaměřoval především na obor slévárenství. *„Největší koncerny jako Škodovy závody, ČKD a První brněnská strojírna zaváděly moderní slévárenské*

⁹¹ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 116

⁹² Tamtéž s. 93

technologie s vysokou úrovní kvality ocelových odlitků.“⁹³ Postupně se však ve všech oborech začalo projevovat přetížení.

5.3. Ostatní průmyslové oblasti v poválečné éře

„Do roku 1918 je možno průmyslové oblasti rozčlenit podle jejich rozvinuté, nebo rozvíjející se sídelní struktury.“⁹⁴ V poválečné éře bylo na tento stav zprvu navazováno. Později se však ukázalo, že je nutné, aby i další regiony byly zapojeny do průmyslové výroby. Průmyslové oblasti, jež práce doposud popisuje, patřily k důležitým ukazatelům vývoje ekonomiky v poválečném Československu. Strojní a těžký průmysl všeobecně patřily k velmi rychle se rozvíjejícím oblastem průmyslu. Je však nutné zmínit i další průmyslové oblasti, které byly také nedílnou součástí poválečné ekonomiky, a přestože nehrály ekonomický prim, jejich provázanost s ekonomikou nového státu byla neoddiskutovatelná.

Velmi důležitou roli pro průmysl a jeho rozvoj hrála na počátku 20. let energetika. Tuto oblast průmyslu můžeme, dle názoru autora, nazvat jednou z významných oblastí v poválečném Československu. Elektrizace či elektrifikace se dotkly nejenom všech oblastí průmyslové výroby, ale také ostatních odvětví hospodářství. V neposlední řadě se tato oblast dotýkala také samotného obyvatelstva. Pokud bychom mohli porovnat životní úroveň obyvatel využívajících elektrickou energii a ostatních obyvatel, pak zjistíme, že výhoda elektrizace měla nezanedbatelný vliv na životní úroveň obyvatelstva.

První soustavné elektrifikace na území Československa došlo již před první světovou válkou. Oblasti spadající do této prvotní vlny, byly pouze velké aglomerace, např. Praha či Brno. Rozvoj je ovšem spjat až s obdobím poválečným „Soustavná elektrizace započala až na základě zákona z roku 1919, který určil i normalizované napětí pro rozvodné sítě v obcích a dálkový přenos.“⁹⁵ Od tohoto období započala snaha o

⁹³ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 116

⁹⁴ BAKALA, J a kol. *Průmyslové oblasti českých zemí za kapitalismu (1780-1945: Svazek I. 1780 – 1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1987, s. 101

⁹⁵ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 78

soustavnou elektrifikaci celého území. „Rozvoj elektrifikace byl spojen s vyřešením technických problémů přenosu elektrického proudu na velké vzdálenosti o vysokém napětí.“⁹⁶ Tento problém však nebyl jediným faktorem ovlivňujícím další rozvoj tohoto odvětví. Jedním z nejzávažnějších problémů byl nedostatek kapitálu. Oblast energetiky s sebou nesla poměrně značné investice. Návratnost těchto vynaložených financí však byla velmi pozvolná. Vzhledem k počáteční nerentabilitě nebyla chuť investovat kapitál do této oblasti. Rozvoj energetiky se tak stal jednou z mnoha oblastí, ve které se musel angažovat stát. Investice do rozvoje sítě měla podobu státní podpory. Stát si byl vědom skutečnosti, že modernizace s sebou nese možnosti rozvoje i v dalších oblastech a měla zásadní podíl na zlevňování a zrychlování výroby. Výdaje Ministerstva veřejných prací na elektrifikaci ČSR v letech 1920 – 1935 dosáhly pozoruhodné výše 489,5 mil. Kč.⁹⁷ Pokud hovoříme o modernizaci a rozvoji elektrické sítě, tak je nutné podotknout, že oblast rozvoje se soustřeďovala pouze na Čechy, Moravu a Slezsko. V oblasti Podkarpatské Rusi a na Slovensku započala elektrifikace až ve 30. letech 20. století. Rozsáhlé poválečné vládní investice, resp. státní podpory, do oblasti energetiky se projeví čtyřnásobným zvýšením elektrické energie v letech 1918 – 1938.

Hlavní páteř elektrické soustavy Československa tvořily parní elektrárny. Na produkci elektrické energie se tyto elektrárny podílely plnými 85,5 %. Zbýlá část produkce byla rozdělena mezi elektrárny vodní, plynové či naftové. Velmi zanedbatelnou část tvořily i elektrárny větrné. Rozvoj v oblasti energetiky se odrážel, zcela logickým způsobem, také v zaměstnanosti tohoto oboru. Zatímco v roce 1900 se v Čechách, na Moravě a ve Slezsku uvádělo 5789 zaměstnanců, vzrostl počet v poválečném období více než 16krát a dosáhl 94056 osob (v celé ČSR pak 106 544).⁹⁸ Spotřeba elektrické energie byla dominantou především železářského průmyslu. Některé zdroje uvádějí, že železářský průmysl spotřeboval v dvacátých letech až jednu desetinu z celkové produkce elektřiny. „Podle sčítání živnostenských podniků z roku 1930 zhruba 66% všech hnacích strojů živnostenských závodů bylo poháněno

⁹⁶ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 101

⁹⁷ Podrobněji viz. OBERSCHALL, A. Statistika výroby elektrické energie v Československé republice v letech 1913-1935, in: Statistický obzor, 1936, s. 430-431

⁹⁸ Podrobněji viz KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 107

*elektrickou energii. Elektrická energie se stala v průběhu 20. let převažující hnací silou československého průmyslu.*⁹⁹

Z popsaných údajů je možné vyvodit závěr, že Československo patřilo mezi státy, které poměrně rychle modernizovaly a rozšiřovaly oblast energetiky. Je však nutné podotknout, že v evropském měřítku patřil náš stát z hlediska elektrifikace k průměrným, či spíše lehce podprůměrným státům. *„Ve srovnání spotřeby elektrické energie na jednoho obyvatele se české země až v roce 1937 přiblížily úrovni Francie, zatímco největší spotřebu na obyvatele vykázalo Německo, Velká Británie.*¹⁰⁰

Tabulka 3: Produkce elektřiny vybraných zemí na hlavu (1928) v kWh

Stát	Na hlavu kWh	Stát	Na hlavu kWh
USA	869,9	Československo	189,1
Německo	436,8	Maďarsko	113,7
Rakousko	345,3	Polsko	94,1
Velká Británie	316,9	Rumunsko	28,7
Francie	316		

Zdroj: KUBŮ, E. - PÁTEK, J: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami

Jak již bylo v práci naznačeno, rozvoj a modernizace se potýkaly s nedostatkem finančních prostředků. I přes velkou snahu státu zajistit co nejdynamičtější rozvoj v této oblasti se nakonec nepodařilo v meziválečném období dokončit kompletní elektrifikaci Československa. Přestože výroba elektrické energie stoupala a elektrifikace urychlila výrobní procesy v některých oblastech, nenaplnila se původní vize, že elektrická energie se bude rozhodujícím způsobem podílet na zlevnění výrobních nákladů ve všech odvětvích. Kladnou roli sehrál rozvoj především v průmyslu a hospodářství. Naopak v některých oborech byla pozorována stagnace, nebo dokonce útlum elektrifikace. Mezi obory, které využívaly elektrickou energii velmi zřídka, se zařadila např. doprava. V podmínkách ČSR se elektrifikace v dopravě omezila jen na pár desítek elektrifikovaných kilometrů pražského železničního uzlu a na městskou hromadnou dopravu.¹⁰¹ I přes snahu o další rozvoj se nepodařilo využít veškeré výhody, které

⁹⁹ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 106

¹⁰⁰ HALLON, L. *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938: (rozvoj alebo úpadok?)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1995. ISBN 80-224-0410-1, s. 203-204

¹⁰¹ Podrobněji viz. PITHART, J. *Stručný rozbor vývoje městské hromadné dopravy v ČSSR*. Praha: Nakladatelství dopravy a spojů, 1962, příloha I.

elektrifikace nabízela. Pro běžného obyvatele se stala elektřina symbolem pokroku, nikoliv však symbolem běžného života. Můžeme tedy konstatovat, že pro obyvatele se elektřina stala synonymem slova luxus. Za hlavní příčiny pomalého rozvoje a nedostupnosti pro široké masy obyvatel, byly považovány ceny elektrického proudu a přetížení elektrické sítě.

Dalším z odvětví, které se společně s těžkým a strojním průmyslem řadilo mezi důležité oblasti průmyslu, byl chemický průmysl. Toto odvětví bylo charakteristické především tím, že patřilo k nejvíce monopolizovaným oblastem průmyslu. Lze tvrdit, že v podstatě celá chemická výroba byla ovládána jedním koncernem. I přes to, že do roku 1938 bylo v tomto oboru zaregistrováno cca 150 kartelových dohod, včetně kartelů s mezinárodními investory, v ČSR hrál prim v oblasti chemické pouze jeden podnik. Jednalo se o Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem. Tento podnik se zaměřoval především na výrobu kyseliny sírové a bikarbonátu sodného. V těchto komoditách prakticky v 100% zaplavoval český trh. Ve 30. letech pak dokonce podnik dosáhl ve výrobě kyseliny sírové celkové hodnoty 1% celosvětové výroby. Firma postupně expandovala v rámci Evropy. Zaměřovala se zejména na trhy Maďarska, Jugoslávie či Rumunska. Expanze podniku byla částečně financována zahraničními investicemi. Spolek pro chemickou a hutní výrobu se stal součástí nadnárodního koncernu Solvay. „*Situace v chemickém průmyslu byla o to komplikovanější, neboť v podstatě všechny základní chemické produkty, suroviny k jejich výrobě popřípadě speciální chemikálie byly monopolizovány a podléhaly prodeji v kvótách rozdělených podle kartelových ujednání.*“¹⁰²

Do chemického průmyslu založeného na kartelovém prostředí se podařilo významněji proniknout pouze několika málo novým firmám. Jednou z nich byla společnost Explosia, která vznikla v roce 1923. Firma se zaměřila na odvětví, které bylo v poválečné éře částečně utlumeno. „*Společnost zahájila provoz jako výsadní výrobce výbušnin pro vojenské i mírové účely (př. hornictví) na území Československa.*“¹⁰³ Firmu nevlastnil stát, nýbrž konsorcium bank, chemických podniků a zahraničních podílníků. Díky této skutečnosti byla firma v podstatě pod neustálým dozorem

¹⁰² KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 126

¹⁰³ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti*: Sv. 3. *Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 80

Ministerstva národní obrany. Chemický průmysl byl mimo jiné spjat i se zemědělským odvětvím.

Po ukončení první světové války, jak už bylo zmíněno, docházelo k modernizaci a rozvoji v zemědělství. V tomto období nastává rozmach v produkci umělých hnojiv. Na nedostatek produktů v této oblasti dokázal chemický průmysl pružně zareagovat a díky příspěvku zahraničních investorů se poměrně dobře adaptoval také na domácím trhu. Pokud chemický průmysl budeme hodnotit z hlediska rozvoje a modernizace, tak lze konstatovat, že po první světové válce se díky zahraničním investicím velmi dobře adaptoval na nové požadavky trhu. Chemická výroba se poměrně rychle zdokonalovala. Československo mělo v období 20. let zaregistrováno celou řadu nových patentů. Postupně se celé odvětví výrazně modernizovalo a výrobní postupy se zdokonalovaly až na úroveň světové špičky. Problematickým faktorem v této oblasti však zůstala jeho uzavřenost a separece.

Odvětví průmyslu, které je velmi úzce spjato s rozdělením monarchie, je potravinářství. Československo, stejně jako řada států, se potýkalo po skončení války s nedostatkem potravin. Situace, která nastala po skončení války v zemědělství, již byla v této práci popsána. Z logiky věci vyplývá, že potravinářský průmysl se těšil značnému zájmu politiků. Snaha zlepšit situaci v zemědělství a v potravinářství s sebou nesla důležitou podporu prakticky drtivé většiny obyvatelstva. Prvotní modernizace v tomto odvětví se týkala pouze rychlé obnovy výrobních kapacit a následně zlepšení logistických sítí zajišťujících zásobování. Jednou z hlavních výhod pro nový stát byla skutečnost, že na území Československa byla dislokována značná část potravinářského průmyslu tehdejší monarchie.

Rozhodující úlohu v potravinářském průmyslu hrálo v poválečném období cukrovarnictví. „V letech 1921 – 1927 se snížil počet cukrovarů přibližně o jednu třetinu, zatímco výroba vzrostla z 662 930 t na 732 00 t cukru“¹⁰⁴ V tomto období se produkty československého cukrovarnictví staly jednou z mála stabilních exportních komodit na světové trhy. „Z hlediska exportu cukru bylo Československo na třetím místě za Jávou a Kubou, které však produkovaly méně kvalitní třtinový cukr.“¹⁰⁵ Vzhledem

¹⁰⁴ KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 132

¹⁰⁵ LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti*: Sv. 3. *Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 83

k důležitosti odvětví bylo logické, že se stát snažil ovládnout největší cukrovary na našem území. Stát díky procesu nostrifikace a repatriace akcií převedl největší cukrovary do českých rukou. Bohužel ani přes skvělé úspěchy tohoto odvětví na světových trzích, nedokázal cukrovarnický průmysl udržet své dobré postavení a postupně začalo docházet ke snižování produkce. „*Poválečný rozkvět cukrovarnictví byl největší v době od r. 1925 do r. 1928, pokles dostavil se po r. 1931, soudíc podle plochy cukrovky a množství zpracované řepy.*“¹⁰⁶

Posledním z průmyslových odvětví, které bude práce podrobněji rozebírat, je textilní průmysl. Toto odvětví zažívalo největší rozmach na přelomu 19. a 20. století. V období před první světovou válkou byl centrem textilního průmyslu především severočeský region.¹⁰⁷ Krize, která zasáhla toto odvětví po první světové válce, znamenala pro tento obor existenční komplikace. Na území Československa se nacházelo téměř 80% textilních podniků bývalé monarchie.¹⁰⁸ S rozpadem trhu ztratil tento obor rozsáhlá odbytiště pro svoje výrobky. Trh se před válkou soustředil nejenom na rakousko-uherskou oblast, ale také výrazněji promlouval do exportních statistik. Odbytová a exportní krize, která dopadla na poválečný textilní průmysl, v podstatě odstartovala strmý pád tohoto odvětví. Československé textilní závody ve snaze zmírnit dopady nedostatku přecházely na univerzálnost výroby. Svou roli sehrál i fakt, že domácí suroviny nebyly příliš kvalitní nebo byly poměrně drahé. Textilnictví tak bylo z velké části závislé na jejich dovozu.¹⁰⁹ V průběhu konjunktury dvacátých let se postupně začal počet obyvatel pracujících v textilnictví postupně zvyšovat.¹¹⁰ I přes nárůst zaměstnanosti v textilnictví převážily již zmíněné negativní faktory. Tyto okolnosti znamenaly postupný úpadek tohoto průmyslového odvětví na území Československa.

¹⁰⁶ REICH, E. *Základy organizace zemědělství Československé republiky*: Praha: Ministerstvo zemědělství ČSR, 1934, s. 469

¹⁰⁷ Na počátku 20. stol. pracovalo v českých zemích v textilním průmyslu přibližně 225 tisíc lidí. Severočeský region se na zaměstnanosti v textilním průmyslu podílel cca 70000 obyvateli. Podrobněji viz. MAREŠ, J. Vývoj rozmístění československého průmyslu. Tabulky a mapy. Díl II. Brno: Geografický ústav ČSAV, 1976, s. 42

¹⁰⁸ Podrobněji viz. RŮŽIČKA, K. *Textilní průmysl Československé republiky v době poválečné*. Praha: Česká národohospodářská společnost, 1922, s. 24

¹⁰⁹ Podrobněji viz. KUBŮ, - E. PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 128

¹¹⁰ Na konci dvacátých let pracovalo v textilním průmyslu cca 283 obyvatel. Oproti údajům z počátku století se jednalo o nárůst cca 25 %. Nárůst zaměstnanosti zaznamenaly především regiony východočeský a severočeský. Podrobněji viz. MAREŠ, J. Vývoj rozmístění československého průmyslu. Tabulky a mapy. Díl II. Brno: Geografický ústav ČSAV, 1976, s. 59

Komplikace byly umocněny ještě krizí v třicátých letech. Ta ukázala, jak velmi bylo textilnictví závislé na zahraničním obchodu.

Průmysl zaujímal v poválečném období, respektive v celých 20. letech přední pozici našeho hospodářství. Pokud jde zhodnotit vývoj průmyslu ve smyslu rozvoje a modernizace, pak lze zcela jednoznačně tvrdit, že Československo mělo možnost dosáhnout průmyslové vyspělosti jako ostatní průmyslově vyspělé země Evropy. Po skončení první světové války mohlo díky značnému průmyslovému potenciálu, který zdědilo v rámci rozpadu monarchie, rychle obnovovat ekonomiku zasaženou válkou. Stát, který dobře odhadl priority jednotlivých oblastí, dokázal správně směřovat svoji podporu do vybraných odvětví průmyslu. I přes nutnost spojit rozvoj a modernizaci průmyslu s celou řadou opatření, mnohdy nepopulárních, dokázal stát průmysl skrze zahraniční investice a půjčky modernizovat. I přes nestabilní poválečné ekonomické prostředí plné turbulentních změn, dosáhla československá ekonomika značných úspěchů. Tyto úspěchy lze považovat za velmi cenné, především z hlediska velkého rozevření hospodářských nůžek mezi východem a západem. Je nutné zmínit, že na dobrém fungování průmyslu nese značným podíl i schopný management, který dokázal v komplikovaných podmínkách vytěžit pro podniky maximum. „*V první polovině dvacátých let se československá ekonomika postupně liberalizovala. Její fungování však nebylo bezporuchové. Dílčím otřesem byla deflační krize, která vypukla na přelomu let 1922/23.*“¹¹¹

Po tomto ekonomickém výkyvu nastává průmyslový rozmach, jehož pozitivní vývoj zastaví, jak jinak, než velká hospodářská krize. Krize, která otřásla i velmi vyspělými státy, odstartovala postupné zaostávání československé ekonomiky. Naplno se projevila absence většího množství kapitálu, ale také nízká koncentrovanost výroby. Rozdíl mezi průmyslovou výrobou Československa a produkcí vyspělých světových zemí se začal výrazněji prohlubovat. Obdobím velké krize ve 30. letech 20. století končí rozvoj v některých oblastech průmyslu. Množství produkce a kvalita začíná vinou zastaralejšího strojového vybavení v porovnání s vyspělými zeměmi zaostávat. Lze se domnívat, že na postupné stagnaci průmyslu má vliv především nedostatek surovin, podcenění podpory výzkumu a vývoje a zřejmě také jeho nepříliš vhodná vnitrozemská

¹¹¹ LACINA, - V. PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945.* Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 73

poloha. V neposlední řadě Československo doplatilo také na přílišnou závislost na importu některých důležitých surovin.

6. TRH KAPITÁLU, PENĚZ A OBCHOD

Trh kapitálu, peněz a rozpočet poválečného státu budou hlavní náplní této kapitoly. Existence samostatného Československa byla bezesporu podmíněna jeho ekonomickou životaschopností. Je nutné zohlednit celou řadu aspektů, které mají vliv na ekonomický vývoj, nicméně pokud by Československo nemělo samostatně fungující ekonomiku, bylo by odsouzeno ke svému zániku. Tato kapitola by měla dát odpověď na tezi, zda Československo dokázalo překonat šok způsobený rozpadem monarchie a zda její trhy dokázaly zareagovat na nové příležitosti.

Finance jsou jednou z nejdůležitějších oblastí státu. Ekonomika samotná je závislá na dobře fungujícím finančním sektoru. Trh peněz a kapitálu plní základní funkce, jako např. přeměny soukromých, ale i veřejných úspor do investic, které usnadňují a urychlují rozvoj hospodářství. Po ukončení války se ekonomika potýkala s řadou nových problémů, spojených s ničivou silou válečného konfliktu, ale i dalšími komplikacemi spojenými s rozpadem monarchie. V době rakousko-uherské monarchie byl trh chráněn proti konkurenčnímu prostředí poměrně vysokými celními tarify. Průmysl a částečně i zemědělství procházely v poválečném období strukturálními změnami, které měly zmodernizovat jednotlivá odvětví a alespoň částečně přiblížit daná odvětví k trendům ve vyspělejších západních zemích.

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, v poválečném období se velmi rychle modernizovalo v oblastech hutnictví, strojírenství či zemědělství. Oblast cukrovarnictví se dokonce na několik let zařadila mezi špičku světové úrovně. Tyto modernizace však s sebou nesly poměrně velké požadavky na ekonomickou stabilitu a dobře fungující finanční sektor. Finanční situace státu nedovolovala, aby veškeré investice plynuly ze státního či soukromého sektoru. Velká část modernizace byla hrazena ze zahraničního kapitálu. „*Podíl domácího kapitálu na akciových společnostech ČSR činil zhruba*

60 %“¹¹² Období 1918 – 1920, „označované obvykle jako období národní revoluce, či národně – revoluční diktatura, je charakteristické rozvojem nouzových opatření financovaných ze státního rozpočtu.“¹¹³ Tento státní intervencionismus se negativně odrazil téměř ve všech sférách obchodu a trhu. Přes všechny tyto obtíže se československá ekonomika pohybovala nedlouho po válce směrem vzhůru. Tento vzestupný trend trval téměř do konce 20. let, kdy se na dalším vývoji negativně podepsala světová krize.

6.1. Bankovníctví a následný vývoj na peněžním a kapitálovém trhu

Jako nejpalčivější problém kapitálového trhu po oddělení rakousko-uherské monarchie byl nedostatek surovin, dále velmi značné opotřebení téměř veškerého strojního zařízení v průmyslu a zejména export produktů. Rozpad mocnářství znamenal pro Československo ztrátu části zahraničního trhu. Jednou z důležitých stránek, které mají velký podíl na dobře fungujícím finančním sektoru, jsou banky. Vznik bankovníctví v podmínkách nově se formujícího Československa je zcela odlišný od vývoje bankovníctví, např. u západoevropských států. Zatímco v evropském měřítku vznikaly banky v úzkém kruhu osob majetkově velmi dobře zajištěných, tak v českém prostředí je vznik největších domácích bank spojen s rozvojem družstevního záložnictví a hnutí drobných spořitelů.¹¹⁴

Základ našeho bankovníctví se datuje zhruba do druhé poloviny 19. století. Válka přinesla do bankovního sektoru doposud nevídanou změnu. Po počáteční fázi, kdy bylo nutné vynaložit větší finanční prostředky, nastal zásadní obrat. Banky se začaly potýkat s nadbytkem volných finančních prostředků. Příčina tohoto jevu byla velmi jednoduchá. Vzhledem k válce téměř většina průmyslových investic ustala a pro volné finanční prostředky se velmi obtížně hledalo uplatnění. Nastalo tedy období, kdy banky i nadále přijímaly vklady, přestože neměly možnost je dále investovat. Důvodem byl fakt, že se bankovníctví postupně připravovalo na další vlnu rozsáhlých investic, které nastaly

¹¹² LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 177

¹¹³ RÁKOSNÍK, J. - TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8, s. 82

¹¹⁴ Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 132

následně po ukončení krvavého konfliktu. „*Po rozpadu monarchie změnil Svaz českých bank svůj název na Svaz československých bank. Rapidně se rozrostl, záhy navázal kontakt s Národním výborem československým a později s vládou.*“¹¹⁵

Nelze tvrdit, že bankovní sektor, tak jak se později vyvíjel, vznikl ve stejnou dobu jako nový stát. Tato oblast byla, více než kterákoliv jiná, svázána s rakousko - uherskou monarchií. K plné nezávislosti na bývalém finančním centru monarchie Vídní, došlo až na základě měnové odluky a znovuoobnovení činnosti Pražské burzy na počátku roku 1919. Bankovní sektor, stejně jako jiná odvětví, měl také svého lídra. V podmínkách poválečného Československa se s tímto dominantním postavením v bankovním sektoru ztotožnila Živnostenská banka. „*Řízení banky zajišťovalo ředitelství, v jehož čele byl vrchní ředitel Dr. Preiss, dva zkušené bankéři Jindřich Bělohříbek a Antotín Telle.*“¹¹⁶ V roce 1919 byla přijata, za nemalé podpory zmiňovaného představitele Živnostenské banky Jindřicha Bělohříbka, debetní úroková míra, která stanovila hranici, za níž banky poskytují úvěry. Tato událost měla význam především pro následný vývoj v průmyslu. Právě průmyslové odvětví bylo nejvíce spojeno s uvedenou bankou. Živnostenská banka se, mimo jiné, v nemalé míře podílela na měnové reformě.

Mimo Živnostenskou banku na poli československého bankovníctví působila celá řada dalších bank. Právě období poválečné éry je charakteristické velkým rozmachem v podnikání. Tento trend se nevyhnul ani bankovnímu sektoru. Vznikly řady nových bankovních institucí. Zdánlivě dobrý vývoj v bankovním sektoru zastavila až tzv. deflační krize, která se vyskytla v letech 1922 – 1923. Tyto roky se velmi negativně podepsaly na dalším vývoji bankovníctví. Některé zdroje uvádějí, že důsledky si bankovní sektor nesl až do závěru dvacátých let.

Počátkem roku 1922 došlo k zániku několika významných bankovních institucí. Konkrétně se jednalo o Moravsko-slezskou banku, Pozemkovou banku a Banku Bohemia. Bankovní sektor vykazoval značnou nestabilitu. Panika a masové vybírání vkladů přinesly bankám ztrátu ve výši dvou miliard Kč spravovaných prostředků.¹¹⁷ Díky intervencím státu ve výši 1,29 miliardy Kč, se podařilo odvrátit krach dalších

¹¹⁵ Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 162

¹¹⁶ SVEJKOVSKÝ, O. *Historie Živnostenské banky*: Praha 2010. [Bakalářská práce]. Bankovní institut vysoká škola, a.s.

¹¹⁷ Podrobněji viz. VAŠEK, R. *Analýza vývoje české bankovní soustavy od r. 1918* Brno, 2012 [Bakalářská práce]. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Katedra finančního práva a národního hospodářství

bankovních domů. Tato krize se dotkla především bank s výhradně domácím kapitálem. Téměř všechny bankovní instituce odmítaly nadále poskytovat úvěry. Bankovní domy, které byly zajištěny zahraničními investory se s krizí vypořádaly mnohem lépe. Vývoj v tomto období naplno ukázal negativní dopad rozmachu podnikání v poválečném období.

Po ukončení války mnohonásobně vzrostl zájem o samostatné podnikání a tento vývoj se nevyhnul ani bankovnímu sektoru. „*Odolnost českých bank jako celku byla oslabena množstvím malých kapitálově slabých bank.*“¹¹⁸ Východiskem ze vzniklé situace byl proces koncentrace, který se prováděl formou fúze a zvýšením míry úrokových sazeb. Lze hovořit o tom, že tento trend měl celoevropský charakter. „*V lednu 1923 se banky při jednání o debetních sazbách shodly v názoru na navýšení úrokových sazeb. O tři měsíce později Bankovní úřad pod tlakem mezinárodní valutové spekulace proti Kč úrokovou míru opět zvýšil a problém bankovních sazeb a jejich zvýšení odložil.*“¹¹⁹

Deflační krize zasáhla bankovní sektor velmi tvrdě. Banky, které dokázaly překonat toto období, získaly pro svůj další rozvoj nemalou výhodu. Díky situaci, jež nastala v průmyslu poté, co počty úvěrů byly značně omezeny, došlo k výraznému proniknutí bankovníctví do odvětví průmyslu. Tato dvě odvětví byla od této doby velmi silně propojena, neboť banky kontrolovaly chod podniků prostřednictvím pozic ve správních radách firem. S trochou nadsázky lze konstatovat, že oslabené firmy se staly kořistí peněžních domů, které touto nestandardní formou rozšířily svoji sféru působnosti. „*Odborový přednosta ministerstva financí Josef Pára, jenž měl obchodní banky ve svém referátu, přímo hovořil o zprůmyslnění bank*“¹²⁰ V říjnu 1924 byla přijata soustava zákonů, tzv. bankovní zákony, které výrazným způsobem zpřísnily kontrolu činnosti bankovních institucí a poskytly lepší ochranu vkladatelům.

Pokud lze přehledně charakterizovat československé peněžnictví a kapitálové trhy, lze tvrdit, že ve dvacátých letech prošlo toto odvětví snad nejsložitějším vývojem

¹¹⁸ KUNERT, J. - NOVOTNÝ J. *Centrální bankovníctví v českých zemích*: Praha: ČNB, 2008. ISBN 978-80-87225-06-6, s. 30-31

¹¹⁹ VAŠEK, R. *Analýza vývoje české bankovní soustavy od r. 1918* Brno, 2012 [Bakalářská práce]. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Katedra finančního práva a národního hospodářství

¹²⁰ PÁRA, J. *Vývoj akciových bank v prvním desetiletí Československé republiky*, in: *Almanach československého peněžnictví Československé republiky*. Praha: 1928, s. 111

v porovnání s jinými. Válka umožnila bankám zajistit si dostatečnou zásobu na mírovou obnovu. Po počáteční konjunktuře nastalo období velmi těžké krize, která se podepsala na vývoji i v jiných průmyslových odvětvích. Pro polovinu dvacátých let je charakteristická snaha o ozdravení bankovní soustavy. Všechna přijatá opatření vedla k oživení kapitálového i peněžního trhu a umožnila stabilizaci úvěrové soustavy. Následný vývoj je spjat s konjunkturou bankovního odvětví. Stejně jako v dalších odvětvích je tento progresivní vývoj ukončen počátkem 30. let 20. století.

6.2. Měnová reforma a deflační politika po první světové válce

Zatímco při hodnocení inflace se většina ekonomů shodne na závěru, že míra inflace má negativní dopady na vývoj ekonomiky, pak v názorech na deflační politiku jsou u renomovaných ekonomů závěry odlišné. Lze se domnívat, že tento názorový rozkol je způsoben menším počtem výskytu deflační politiky. Zatímco inflace se objevuje v historii poměrně často a s trochou nadsázky lze tvrdit, že i pravidelně, pak s deflací se ekonomové tak často nesetkávají. Snad až hospodářská krize ve 30. letech ukázala, jak důležité je toto téma správně pochopit a začít se tímto pojmem podrobněji zabývat. „*Keynesiánci pohlíží na deflaci odlišně, popisují ji jako pokles cenové hladiny zahrnující ale i krátkodobé cenové šoky. Za hlavní příčiny deflace považují především monetární faktory, jako jsou například pokles autonomních soukromých výdajů, nebo vládních výdajů, či revalvaci, respektive dlouhodobější apretaci měnového kurzu za jinak stejných okolností.*“¹²¹

Cílem této kapitoly je popsat průběh měnové reformy, která proběhla po ukončení první světové války a popsat vliv deflační politiky na tehdejší ekonomiku. Jak již bylo v předchozích kapitolách zmíněno, poválečné období bylo pro Československo velmi obtížné. Období bylo specifické především celou řadou změn a reforem. Realita života této doby však byla zcela odlišná a v ničem nepřipomínala rozkvět nebo rozvoj. „*Hospodářská situace prvních dvou let nového Československého státu byla kritická – obyvatelstvo po válce vyhladovělé a v bídě, průmysl bez surovin.*“¹²² Stav ekonomiky prudce zhoršovala měnová inflace. Pokud se chceme zabývat měnovou politikou, je

¹²¹ REVENDA, Z. a kol. *Peněžní ekonomie a bankovníctví*: 5. akt. vyd. Praha: Management Press, 2012. ISBN 978-80-7261-240-6, s. 81

¹²² VENCOVSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*: 1. Vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1997. ISBN 80-210-1624-8, s. 149

nutné nejdříve v krátkosti popsat stav, který panoval v rakousko-uherské monarchii před první světovou válkou. V této době byla měnová politika tehdejšího mocnářství hodnocena jako jedna z nejlepších politik vůbec. „Řízení měnové politiky se zabývala cedulová banka, měna byla stabilní a kovové krytí bankovek se pohybovalo okolo 70%.“¹²³ První světová válka znamenala konec pro systém měnové politiky, tak jak byl doposud nastaven. Dne 4. srpna byla císařským nařízením vláda zmocněna k mimořádným opatřením v oblasti měnové politiky. Toto císařské zmocnění umožnilo zrušit povinnost cedulové banky směňovat bankovky za zlato. Současně povolila bance poskytovat úvěry státu, což bylo až doposud zákonem zapovězeno. Tyto kroky odstartovaly možnost politicky rozhodnout o vydávání dalších emisí bankovek. Po celou dobu války rakousko-uherská monarchie používala tento nástroj k financování nákladného válečného konfliktu. Vzhledem k absenci zlatého krytí bankovek docházelo k nezadržitelnému snižování zlatých rezerv. Těmito kroky politické špičky nastartovaly spirálu inflace, která se nezastavila ani po ukončení války.

Tabulka 4: Inflační vývoj během války (v mil. Kč)

	23. 6. 1914	26. 10. 1918	28. 2. 1919
Zásoba zlata (1 kg za 3278 K)	1 237	267	262
Lombardové úvěry (převážně na státní dluhopisy)	187	4 095	9 319
Přímé úvěry rakousko-uherské vládě	0	26 432	32 408
Oběh bankovek	2 130	30 680	37 570

Zdroj: Bankovní úřad ministerstva financí, výroční zpráva za rok 1920, převzato z VENCOVSKÝ, F. Dějiny teorií na českém území.

Po ukončení války a rozpadu monarchie se začaly nástupnické státy potýkat se značným problémem týkajícím se měnové politiky.¹²⁴ Je nutné podotknout, že Československo bylo stále ještě bez existence vlastní měny a měnově tak stále bylo součástí Rakouska-Uherska. Většina výdajů spojených s válkou byla pokryta z vládních půjček Rakousko – Uherské banky. Tato banka s cílem splatit válečné dluhy vháněla do oběhu další kvanta papírových peněz, což mělo za následek jejich prudké

¹²³ VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9, s. 132

¹²⁴ Nástupnickými státy jsou v tomto případě myšleny státy, které byly před rozpadem monarchie její součástí.

znehodnocování. „Jestliže v roce 1914 dosahoval v monarchii oběh bankovek necelé 2,5 mld. korun, během války se mnohonásobil a za pouhé čtyři měsíce od vzniku ČSR do konce února 1919 se dále zvýšil včetně žirových účtů z 36,5 na 51,9 mld. korun tedy o 42%.“¹²⁵

Tehdejší ministr financí dr. Alois Rašín stál před nelehkým úkolem, a sice stabilizovat měnu, která se stala v prvních letech existence státu jedním z největších problémů.¹²⁶ Prvním z předběžných kroků, které měly omezit inflaci, bylo vymezení podmínek, za kterých nechá Rakousko-uherská banka obíhat bankovky na území Československa.

1. „Každý z nástupnických států jmenuje komisaře, který bude dohlížet na činnost banky;
2. Válečné půjčky nebudou lombardovány a československá banka nebude ručit za škody, které vznikly lombardem válečných půjček;
3. Žádnému z nástupnických států nesmí banka poskytnout úvěr, bez souhlasu ostatních států.“¹²⁷

Jak se později ukázalo, banka nebyla schopná podmínky dodržet. Banka i nadále lombardovala válečné půjčky a velmi krátce po přijetí podmínek porušila i podmínku o poskytnutí úvěrů a zapůjčila Rakousku 2000 mil. Kč. Pokud měl mít československý stát soběstačně fungující ekonomiku, bylo nutné provést zásadní měnovou reformu. Cíl reformy byl zcela zřejmý. Bylo nevyhnutelné překonat inflaci, ale především radikálně se odloučit od rakousko-uherské měny. Tento krok byl nezbytnou podmínkou k hospodářské suverenitě nového Československa.

Osamostatnění Československa od měnové politiky tehdejšího mocnářství byl úkol velmi nesnadný. Bylo zřejmé, že jediným správným způsobem je měnová reforma. Autorem této reformy byl dr. Alois Rašín, jak již bylo v práci zmíněno, v té době zastával post ministra financí. Jeho pozice byla v té době přinejmenším

¹²⁵ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I. díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 59

¹²⁶ Situace týkající se měny byla v na počátku 20. let značně diskutovaným tématem. Tehdejší tisk velmi často komentoval a sledoval vývoj koruny. V roce 1921 byl publikován v časopise *Obzor národohospodářský* článek, který se zabýval kolísajícím vývojem nové československé měny. „*Kurs koruny klesal znenáhla, ale ještě v říjnu 1918 znamenala koruna v Curychu téměř 40 fr., klesla však do jara roku 1919, načež následoval znenáhly pokles na 35 fr. srpnu 1919 na 28 fr.*“ KARÁSEK, K. *Měna v roce 1920 a další vyhlídky*. *Obzor národohospodářský*. 1921. Praha: J. Otto. 1921, roč. XXVI., s. 70-80

¹²⁷ RAŠÍN, A. *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921*. Zlatý fond českého ekonomického myšlení [on-line]. © 1922. [cit. 2014-12-18]. Dostupné z: http://www.econlib.cz/zlatý_fond/html/zf0015.htm, s. 26

nezáviděníhodná. Hlídat státní pokladnu znamenalo přijímat nepopulární rozhodnutí např. „*odmítnout poskytovat peníze na podpory v nezaměstnanosti nebo dotování potravin na vnitřním trhu.*“¹²⁸ Tyto kroky pochopitelně znamenaly názorové neshody mezi Ministerstvem financí a ostatními resorty. Zejména pak mezi Ministerstvem pro zásobování lidu v čele s dr. Bohuslavem Vrbenským. Rašín byl zastánce rakouské ekonomické školy. Prioritou, kterou neustále zdůrazňoval, bylo to, aby měna zůstala dlouhodobě stabilní. Vzhledem k příslušnosti k rakouské škole byla základní myšlenka, kterou se Rašín zabýval, postavena na vybudování nové měny kryté zlatem. Vzácný kov má vlastní směnnou hodnotu a je velmi odolný vůči změnám cenové hladiny. Alois Rašín se pokusil vydat opačným směrem, než tomu bylo např. v již zmiňovaném Rakousku či Německu.¹²⁹ Přestože jeho myšlenka by zřejmě zajistila dlouhodobou stabilitu měny, musel Rašín ze svých myšlenek ustoupit. K zavedení nové měny plnohodnotně kryté zlatem nebyl v nově vybudovaném Československu dostatek prostředků.¹³⁰

Řešení problému s měnou se tedy stalo ústředním posláním ministra financí. Stěžejní myšlenkou měnové reformy byly tři základní body. Prvním bodem, o kterém se již práce zmiňuje, bylo vytvoření samostatné československé měny zcela nezávislé na rakousko-uherské nestabilní měně. Druhým z klíčových bodů bylo soustavné provádění deflační politiky, jejímž následkem mělo dojít ke zvýšení kupní síly a snížením cenové hladiny. Poslední představou Aloise Rašína bylo udržet stabilní hodnotu československé koruny. Posílená koruna se měla projevit především poklesem cen na domácím trhu a výhodnějším kurzem koruny k zahraničním měnám.

Rašín předpokládal, že stažením části hotovosti, tedy deflací, se projeví zhodnocením koruny. Deflační politika, kterou nastavil dr. Rašín, probíhala v několika etapách.

1. „*Odpoutání našich bankovek od bankovek rakousko-uherské banky;*
2. *Zmenšení oběhu bankovek nuceným zadržením části oběhu;*

¹²⁸ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938): Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003 ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.), s. 60

¹²⁹ Německo se potýkalo na počátku 20. let s rozsáhlou hyperinflací, která značně komplikovala ekonomiku německého státu, a také s vyplácením válečných reparací, ke kterým se Německo zavázalo při podpisu mírové smlouvy. (pozn. autora)

¹³⁰ Rašínovo pojetí hodnoty jednoznačně vychází ze směru rakouské školy. Rozlišuje subjektivní a objektivní hodnotu, přičemž osobní hodnota je závislá na potřebách jednotlivce. Objektivní nebo také národohospodářská hodnota tj. hodnota peněz pro každého v národohospodářském životě bez ohledu na to, kdo peněz užívá a k čemu je užívá, všeobecná kupní síla peněz, vyjádřená v cenách všeho zboží. Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Národní hospodářství. Zlatý fond českého ekonomického myšlení* [on-line]. © 1922. [cit. 2014-12-19]. Dostupné z: http://www.econlib.cz/zlatý_fond/html/zf0011.htm, s. 201

3. Stanovení přípustného oběhu, zamezení přímých i nepřímých půjček státu v bankovkách, převzetí cedulačního bankovníctví;
4. Stažení valut, domácích i cizích kovových peněz, pro obchod se zahraničím a pro vytvoření kovového pokladu;
5. Rychlé zachycení jmění, zvláště movitého, provedení soupisu majetku jako příprava pro majetkové daně;
6. Docílení aktivního rozpočtu novými daněmi a zvýšením starých;
7. Majetkovou daní měly být státovky staženy z oběhu úplně, za současného zřízení cedulové banky, která by vydávala platidla plně krytá buď v korunové, nebo v jiné měně.¹³¹

Dne 25. února 1919 byl vydán zákon č. 84 Sb. z. a n., jímž se ministr financí zmocňuje k provedení okolkování bankovek a soupisu jmění za účelem uložení majetkové dávky. Samotná měnová reforma byla provedena ve dnech 3. až 9. března 1919. Základ pro měnovou reformu byl však položen již v předcházejícím roce. „Na základě iniciativy Karla Engliše byl 19. listopadu 1918 schválen zákon o náhradních platidlech.“¹³² Reforma spočívala v tom, že původní měna v hodnotě nad dvě koruny, byla po předložení okolkována a následně bylo do oběhu vráceno pouze 50 %. Původní představa Aloise Rašína spočívala v zadržení cca 80% oběživa, z tohoto záměru byl však nucen odstoupit. Okolkované peníze byly prohlášeny za státovky. Při rozhodování o okolkování si Rašín a další finanční odborníci kladli otázku, zda kolkovat bankovky podle zásady teritoriální, či zásady osobní.¹³³ Nominále československé koruny, bylo rovno staré rakousko – uherské měně. Druhá polovina byla zadržena a byly na ni vydány jednocentní státní dluhopisy. Dluhopisy byly nepřevoditelné a nezczitelné. V dubnu 1919 byla zavedena nová peněžní jednotka, která i přes řadu výtek k jejímu názvu, byla pojmenována koruna československá. „Nová papírová platidla – státovky

¹³¹ Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Můj finanční plán*: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. váz. s. 52-53

¹³² VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9, s. 20

¹³³ V podstatě se jednalo o rozhodnutí, zda kolkovat bankovky dle místní příslušnosti, nebo dle národní příslušnosti jejich majitele. Nakonec bylo rozhodnuto, že budou kolkovány bankovky obíhající na území Československa bez ohledu na národní příslušnost jejího majitele. Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Můj finanční plán*: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. Váz, s. 53-54

*v hodnotě od 1 do 5000 Kč tištěné v Praze, Pardubicích, Varnsdorfu, ale i v New Yorku a Vidni – byla uváděna do oběhu postupně od července 1919 do února 1920.*¹³⁴

Společně s měnovou reformou chtěl Rašín také navýšit příjmy státního rozpočtu. Plán pro navýšení příjmu do státního rozpočtu formou daní z majetku a daní z přírůstku majetku se však ukázal jako nedostatečný. S cílem nadále snížit cenovou hladinu se Rašín pokoušel vyvolat tlak na měnový kurz. Měnová reforma byla s definitivní platností završena dne 10. dubna 1919. V tento den vešel v platnost zákon č. 187 Sb. z a n., který upravoval oběh a správu platidel v československém státě. V tomto zákoně byla také poprvé měna oficiálně označena jako koruna československá.

Vzhledem ke skutečnosti, že měnová koncepce byla zcela zásadním zlomem v oblasti ekonomické, měla vize, kterou zastával ministr financí, i řadu odpůrců. Lze hovořit o tom, že se nejednalo pouze o kritiku Rašínovy teorie, ale s trochou nadsázky lze tvrdit, že došlo doslova ke střetu ekonomických směrů. Mezi hlavní kritiky takového postupu patřil dr. Karel Engliš, pozdější ministr financí. Engliš byl zastáncem nového směru tzv. teleologické teorie. Teorie byla postavena na myšlence, že k plnému pochopení a poznání veškerých ekonomických jevů dojdeme pouze tehdy, pakliže budeme sledovat účel a cíl všech hospodářských subjektů.¹³⁵ Mezi další kritiky tehdejší koncepce patřili ještě další významní ekonomové či politikové, jako např. Vladislav Brdlík nebo Josef Macek.¹³⁶ Kromě koncepce, kterou prosadil Rašín, existovalo ještě několik dalších teorií pro stabilizaci měny v Československu. V podstatě se přední ekonomové rozdělili na tři hlavní směry. Základní myšlenkou shodnou pro všechny teorie byla objektivně prokázaná nutnost odloučení od původní nestabilní měny. Pokud pomineme již zmiňovanou koncepci, založenou na restrikci oběživa, pak další možnosti měnové odluky byly následující. Karel Engliš, který byl neúnavným kritikem Aloise

¹³⁴ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I. díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 61

¹³⁵ Základní pochopení rozdílu tehdejšího názorového středu spočívalo v hledání příčin a souvislostí. Tradiční ekonomické směry, jejichž představitelem byl v té době i Rašín, se zabývaly hledáním příčin a souvislostí kauzálních vazeb. Naproti tomu Englišova teorie se dívala na ekonomiku skrze subjekty. Podrobněji viz. VENCOVSKÝ, F. PŮLPÁN, K. *Dějiny měnových teorií na českém území*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0992-X, s. 143-144

¹³⁶ Josef Macek patřil mezi významné osobnosti prvorepublikové doby. Při studiu Univerzity Karlovy se setkal s učením Albína Bráva, který ho stejně jako Aloise Rašína výrazně ovlivnil. Stal se průkopníkem myšlenek Johna Maynarda Keynesa v poválečném Československu. Po skončení války působil na Ministerstvu zemědělství ČSR a patřil k hlavním odpůrcům pozemkové reformy. Podrobněji viz. VENCOVSKÝ, F. PŮLPÁN, K. *Dějiny měnových teorií na českém území*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0992-X, s. 179-180

Rašína, nejenom že odmítl přijmout jeho koncepci restrikce oběživa, ale sám návrh jiné řešení, které dle jeho mínění bylo pro ekonomiku Československa mnohem vhodnější.

Engliš v zásadě nesouhlasil s deflační politikou, kterou se měla nově ubírat ekonomika státu. Dle jeho názoru, „*je kupní síla peněz v podnicích. Peníze tedy nejsou závislé na své formě, zda jsou zlaté nebo papírové, ale na množství zboží, které za ně můžeme opatřit na trhu.*“¹³⁷ Engliš svou koncepcí v podstatě popíral základ Rašínovy teorie vázat měnu na kov. Koncepce Englišovy měnové politiky spočívala v pohledu na měnový kurz. Engliš stavěl kurz proti vnitřní a zahraniční cenové hladině. Pohyb kurzu měnil pohled na zahraniční cenovou hladinu a na výhodnost nákupu zboží, služeb i kapitálu. Je logické, že import je založen na dovozu zboží, které je levnější než v případě tuzemské výroby. Z této základní myšlenky vycházel Engliš i při tvorbě protinávru Rašínovy restrikce měny. Návrh spočíval v ponechání přebytečných bankovek v oběhu a navrhoval vypsát dobrovolnou půjčku, která by byla úročena 4%. Tato půjčka by vzhledem k výši úroku vyvolala zájem veřejnosti, a tak by vysála přebytečné peníze z oběhu. Hotovost by poté již nebyla státem použita, a de facto by došlo ke stejnému závěru jako při Rašínově koncepci. Výhody spatřoval Engliš především v možnostech, které by tímto nastaly pro drobné živnostníky. Hlavní rizika této teorie ale spočívala v ochotě lidí si půjčku vzít. Úročení 4% se v té době zdálo jako zbytečné neúměrně vysoké výdaje.¹³⁸ Návrh Karla Engliše byl však zamítnut. Svou roli zřejmě sehrál i fakt, že členové výboru byly ve většině případu stoupenci Aloise Rašína.

Další z teorií, které oponovaly předloženému návrhu, byla „*tzv. repudiace, tedy odmítnutí veškerých starých bankovek a jejich nahrazení novými bankovkami v poměru 1:1.*“¹³⁹ Emisi nových bankovek by měla mít na starosti nově vzniklá cedulová banka. Nevýhody této koncepce spatřoval Rašín především v náročné organizaci zřízení nového bankovního institutu a poté také ve faktu, že tisk bankovek není krátkodobou záležitostí. Vlastní výměna bankovek by se tedy zdržela o několik týdnů, možná i měsíců. Vzhledem k situaci panující v ekonomické oblasti bylo jakékoliv odložení dle Rašínova názoru nepřijatelné. Je však nutné zmínit, že tato varianta skýtala také výhody.

¹³⁷ VENCOVSKÝ, F. PŮLPÁN, K. *Dějiny měnových teorií na českém území*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0992-X, s. 145-146

¹³⁸ Úrok 4% odpovídal současnému úročení ve výši 0,5 – 1%. Podrobněji viz. PEROUTKA, F. *Budování státu I*: 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2, s. 447

¹³⁹ VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9, s. 182

Největší předností bylo ulehčení státního rozpočtu. Veškerý dluh z nadměrné emise bankovek by přešel na občany, protože by se stal v podstatě válečnou půjčkou. Touto teorií odloučení se v počátku velmi zabýval především Jaroslav Preis, který posléze tuto koncepci na doporučení Rašína opustil.

Posledním z navrhovaných východisek, které bylo koncipováno spíše v teoretické rovině, měla být odstupňovaná devalvace předložených hotovostí. Tato koncepce vycházela z již ověřeného řešení, které bylo použito při rakouském státním bankrotu v roce 1811. Tato koncepce měla nejméně zastánců, především proto, že hlavní sporná otázka spočívala v míře devalvace bankovek.

Měnová odluka formou restrikce peněžního oběhu, kterou Rašín prosadil, nakonec potlačila opoziční snahy repudiace či odstupňované devalvace. Lze se domnívat, že k tomuto rozhodnutí přispěl i fakt, že ostatní navrhované varianty by obyvatelstvo Československa ještě více zatížily.

Deflační politiku, kterou celou dobu prosazoval Alois Rašín, odstartovala právě měnová reforma. Jak již bylo v úvodu kapitoly popsáno, reforma se skládala z několika kroků. Měnová reforma formou restrikce proběhla jako jedna z prvních etap nově nastavené měnové politiky státu. Dalšími kroky byly daně z majetku a přírůstku a posledním krokem mělo být zhodnocení československé měny. Dávka z majetku měla být odevzdána pouze jednou. Hlavní smysl tohoto opatření spočíval v umoření státního dluhu. Současně byla zavedena i trvalá mírná daň z majetku, která sloužila jako doplněk daně z příjmu.¹⁴⁰ Dávka z majetku byla uzákoněna v dubnu 1920. Sazby této dávky měly vzestupný charakter. „*Dávky pro fyzické osoby činily 1-30%, pro právnické osoby 3-20% a sazby dávky z přírůstku majetku byly dokonce 16-40%*“¹⁴¹ Myšlenka restrikce, kterou propagoval Alois Rašín se v praxi ukázala jako neúčinná. Dávky byly vyměřovány postupně vzhledem k nedostatku úředníků a byly vybírány v průběhu několika let. V souvislosti s měnovou reformou a stažením 50% oběživa vznikl

¹⁴⁰ Rašín důsledně odděluje pojem dávka a daň. Jednorázová dávka z majetku byla mířena především proti poválečným zbohatlíkům. Měla sloužit jako restriktivní prvek. Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Můj finanční plán*: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. váz, s. 90

¹⁴¹ VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9, s. 32

Československu nový dluh. Celkový dluh převzatý po původní monarchii ukazuje následující tabulka. Tento dluh vláda splácela ještě několik let.¹⁴²

Tabulka 5: Převzatý dluh po Rakousko-Uherské bance (v mil. Kč)

Bankovky	8000
Žirové účty	1616,8
Pokladniční poukázky	467,5
Celkem oběživo	10084,3

Zdroj: RAŠÍN, A. Můj finanční plán: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. váz, s. 37

Alois Rašín v průběhu měnové reformy a následných kroků, které měly měnu posílit, začal pozorovat, že jeho záměr není naplňován. Deflační politika, tak jak byla Rašínem nastavena, se začala ukazovat jako nedostačující. Dne 22. října se znovu ve vládě Antonína Švehly ujal role ministra financí a vědom si své neúspěšné deflační politiky v předchozím období změnil směr a tentokrát se cenovou hladinu pokusil ovlivnit skrze měnový kurz. Hlavní myšlenkou nové deflační politiky bylo zvýšit kurz koruny v zahraničí tak, aby přes vývozní ceny způsobil pokles cenové hladiny doma a současně přispěl ke zvýšení kupní síly koruny. Dle Rašínova názoru se kurz měny neodvíjí jen po poptávce a nabídce měny. Důležitým faktorem ovlivňujícím směnný kurz je ekonomika státu. Přesněji řečeno jeho hospodaření, které se významně podílí na tvorbě kurzu. Alois Rašín svoje teorie podrobně rozebral v jednom ze svých děl - Můj finanční plán. V této knize se věnuje spekulacím o vývoji jednotlivých měn.¹⁴³

Vzhledem ke skutečnosti, že Rašín stále věřil ve smysl měny, která byla kryta zlatem, jeho souběžnou snahou bylo vytvořit dostatečné zlaté rezervy. Měnová odluka byla chápána jako přechodné období, během něhož se stát připraví na přijetí nové zlaté měny. K tvorbě zlatých rezerv přistupoval z několika směrů. Využil poválečného nadšení obyvatelstva a vyhlásil dobrovolnou veřejnou sbírku. Tento krok měl spíše psychologický charakter a měl posílit víru obyvatelstva v novou připravovanou

¹⁴² Do roku 1938 se podařilo umořit 61% z tohoto dluhu. Je patrné, že dávky omezily měnový oběh, ale pokud vezmeme v potaz, že se jednalo o období dvaceti let, pak vliv na měnový oběh byl mizivý. Podrobněji viz. VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9, s. 34

¹⁴³ Rašín sleduje podrobně vývoj několika měn, konkrétně se jedná o německou marku, postavení rakouské a československé koruny vůči švýcarskému franku. Pokouší se vysvětlit jejich kolísání vzhledem k aktuální politické a hospodářské situaci. Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Můj finanční plán*: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. váz, s. 103,109,110

měnu.¹⁴⁴ Mnohem efektivnější cestou však bylo přijetí zákona č. 88 Sb. ze dne 25. února 1919. Zákon umožňoval přijetí půjčky ve zlatě a stříbře. „K 31. lednu 1922 byla uvedena zásoba drahých kovů za 564 mil. Kč. V roce 1925 byla zásoba zlata 40,8 tun a v roce 1929, kdy se přecházelo na zlatou měnu dokonce 26,2 tun.“¹⁴⁵

Měnová reforma, která byla provedena, byla nezbytným krokem k ozdravení ekonomiky. Myšlenka reformy byla však koncipována pouze jako přechodné období. Alois Rašín nikdy neopustil myšlenku mít měnu krytou kovovým základem. Reforma zajistila ekonomickou stabilitu pro nově vzniklý stát a uchránila měnu před vírem inflace, který sužoval okolní státy, jako byly Německo či Rakousko. Pod projektem měnové reformy byli podepsáni, mimo již zmiňovaného Aloise Rašína, také „Jaroslav Preis, Antonín Tille, Vilém Pospíšil, Emil Roos a Augustin Novák.“¹⁴⁶ Tito pánové zastávali nejvyšší posty v bankovních institucích Československa. Z logiky věci tedy vyplývá, že Rašínova koncepce odpovídala zájmu především tehdejších bankovních institucí. „Perspektiva „silnější koruny“ byla vítaná i pro držitele vkladů a pro dovozce, ale poškozovala průmyslníky, podnikatele v zemědělství a další kapitálové skupiny zatížené splácením úvěrů z minulosti.“¹⁴⁷ Nejvíce tato reforma ohrožovala oblast exportu. Zvýšení parity československé koruny znamenalo zdražení vyváženého zboží a snížení konkurenceschopnosti výrobků na zahraničních trzích.

„Krátko po měnové reformě se ukázalo, že restrikce oběživa nepřinesla žádoucí efekt pro snižování cenové hladiny. Hospodářské a sociální problémy nového státu se projeví v počátečních rozpočtových deficitech a v tlaku na uvolnění měnové politiky.“¹⁴⁸ Po smrti Aloise Rašína se začalo s posilováním kurzu koruny v zahraničí.¹⁴⁹

¹⁴⁴ V průběhu sbírky se podařilo nashromáždit 64 kg ryzího zlata, téměř 7 kg polodrahokamů a cca 94 500 kusů zlatých mincí. Zajímavostí bylo také nashromáždění celkem 2312 kusů hodinových strojků. Podrobněji viz. RAŠÍN, A. *Můj finanční plán*: Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. Váz, s. 40-41

¹⁴⁵ VENCOVSKÝ, F. *Měnová politika v české historii*: Praha: Česká národní banka, 2001. ISBN 80-238-7796-8 váz, s. 45

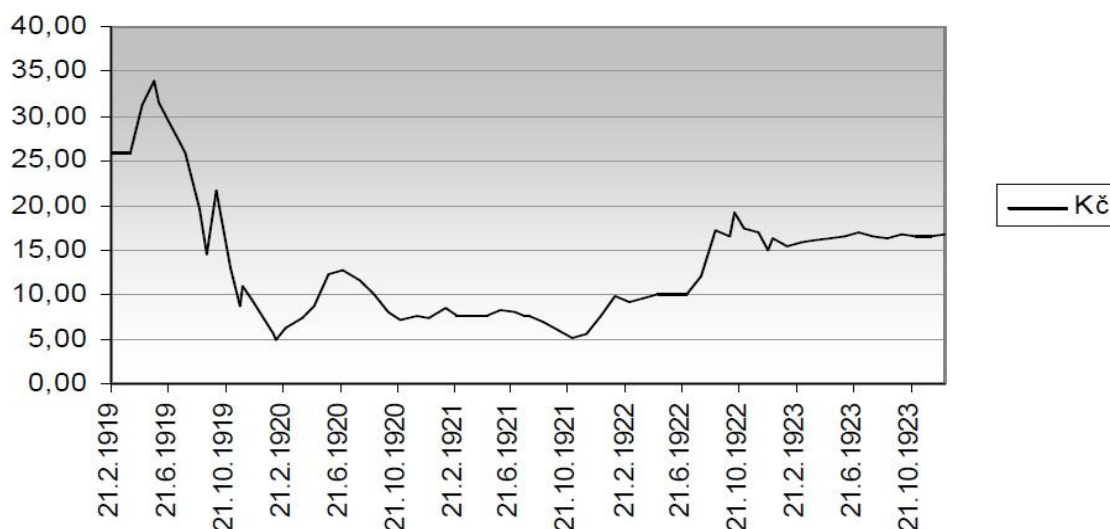
¹⁴⁶ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938): Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003 ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.), s. 61

¹⁴⁷ PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I. díl*: 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X, s. 60

¹⁴⁸ VENCOVSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*: 1. Vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1997. ISBN 80-210-1624-8, s. 150

¹⁴⁹ Dne 5. ledna 1923 spáchá levicový radikál na Aloise Rašína atentát. Přestože Rašín dlouho bojuje o život, nakonec svým zraněním dne 18. února podlehně. Podrobněji viz. HOCH, K. *Alois Rašín: Jeho život dílo a doba*. Praha: Orbis 1934, s. 384-385

Graf 2: Vývoj kurzu československé koruny na burze v Curychu (ve Fr. za 100 Kč)

Zdroj: OLŠOVSKÝ, R. *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945*. 2.vyd. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963, s. 706; vlastní úprava.

Hlavní ideou těchto opatření byl předpoklad, že vyšší kurz bude působit přes vývozní ceny deflačně na domácí cenovou hladinu. Tento předpoklad, jak se později ukázalo, byl správný. „Cenová hladina se snižovala a to z indexu 1674 v roce 1921 na index 1014 v roce 1924.“¹⁵⁰ Tato cesta měla však i své stinné stránky. Kromě nestabilního kurzu koruny to byla především nezaměstnanost. „Míra nezaměstnanosti tehdy vylétla do závratných výšin. Jestliže podle úředních údajů, které navíc ani nebyly úplné, bylo v únoru 1919 přes čtvrt milionu lidí bez práce a do konce roku 1921 kleslo toto číslo na vynikající míru 60-70 tisíc, tak na začátku roku 1923 se tyto počty vyšplhaly na neuvěřitelných 450 tisíc osob.“¹⁵¹ Tyto „vedlejší účinky“ donutily vládu opustit koncepci deflační politiky. Stabilizací měny byla pověřena Národní banka československá. Díky intervenci NBČS se podařilo dostat platební bilanci do aktiva a následně také snížit deficit státního rozpočtu. Následovalo období relativně stabilní koruny.

Z historického vývoje lze, dle názoru autora usoudit, že měnová reforma byla nutným krokem, který pomohl Československu ke stabilizaci, která byla v tehdejší

¹⁵⁰ VENCOSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*: 1. vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1997. ISBN 80-210-1624-8, s. 150

¹⁵¹ RÁKOSNÍK J. Naše zlatá léta. *Mýtus ekonomické vyspělosti první republiky* [on-line]. © 2008. [cit. 2014-11-13]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/3/nase-zlata-leta/>

inflačně rozvrácené Evropě nutnou podmínkou pro fungování ekonomiky. Zůstává otázkou, zda koncepce deflace, tak jak byla přijata, byla správným krokem. O smysluplnosti razantní deflační politiky nebude panovat nikdy jednotný názor. Vzhledem k poválečným událostem a obtížné sociálně politické situaci se zdálo správné oslabení zahraničního obchodu na úkor bankovního sektoru. Z vývoje pozdějších let je patrné, že koncepce deflace se ukázala jako ne příliš vhodná. Vzhledem k tomu, že Československo patřilo svou rozlohou spíše k menším státům, ekonomika nebyla schopna vytvořit ideální tržní prostředí pro odbyt všech tuzemských výrobků. Současně se stát potýkal i s nedostatkem některých surovin. Podrobněji se o tomto problému psalo v kapitole zabývající se průmyslovou výrobou. Stát byl tedy vzhledem k nedostatečnému vnitřnímu trhu odkázán právě na export. Vzhledem k rozpadu monarchie se stát potýkal s absencí odbytišť pro své výrobky. Mezi hlavní partnery exportu v té době patřilo stále ještě Německo, které ale zasáhla poválečná hyperinflace. Tento faktor následně ještě zhoršil stav odbytu československého exportu.

Oslabení exportu mělo, což potvrdil i pozdější vývoj, velmi negativní dopady. Pokud tedy lze hodnotit měnové reformy a deflační politiku, kterou zavedl ministr financí dr. Alois Rašín, pak lze konstatovat, že cíle, které tato reforma měla splnit, byly naplněny. Hlavní myšlenka zhodnotit korunu se zdařila. Vedlejší produkt deflační politiky státu však znamenal problémy pro domácí ekonomiku. Dodnes lze spekulovat, zda pokles poválečné průmyslové výroby nebo pomalý růst zemědělské výroby byly zapříčiněny deflační politikou či jinými faktory. Z pohledu krátkodobého měl jistě tento směr neblahý vliv, pokud ale budeme hodnotit dlouhodobé období, pak dospějeme k názoru, že deflační politika přinesla očekávané ovoce. Stabilizace měny a její důvěryhodnost položila základ pro následující hospodářský růst. Přestože existují souvislosti mezi deflační politikou a následným hospodářským růstem, v názorech na tehdejší směr v oblasti měnové politiky se odborníci neshodují. Někteří považují tyto reformy za zázrak československé ekonomiky, jiní naopak přisuzují deflační politice negativní dopady pro československý stát. Názory některých předních ekonomů již byly v této kapitole popsány. Mezi nejhlásitější kritiky patřil bezesporu Karel Engliš. Pokud porovnáme názory tehdejších ekonomů se současnými, převažuje na ekonomické reformy spíše pozitivní reakce.

7. ZÁVĚR

Již několikrát bylo zmíněno, že 20. léta se právem řadí mezi nejlepší období československé historie. Vývoj v tomto období považuje řada odborníků za opravdu zlatou éru republiky. Nejedná se přitom pouze o odborníky tuzemské. Mezi přední světové odborníky, kteří zastávají zmíněný názor, můžeme zařadit např. Paula, Bairocha.¹⁵² Nejen mezi odborníky, ale i v řadách široké veřejnosti mylně přetrvává názor, že konjunkturu zlaté éry ukončil krach na newyorské burze. 20. léta, respektive zejména konec tohoto období, začala postupně vykazovat řadu jevů, které mohly na nastávající krizi upozornit. Jedním z markantních problémů, který se objevil ve zmiňovaném období, byl prudký sestup cen surovin. „Mezi rokem 1925 a 1929 ceny surovin poklesly o 18,1 %, ceny potravin o něco méně (v letech 1923-1929 činil pokles 14,1 %), zatímco ceny hotových výrobků klesaly mírněji – o 10,7 %.“¹⁵³ Snížení cen produktů, mělo za následek snížení dovozních možností a současně tak byla oslabena schopnost splácet své závazky. V kapitole věnované zemědělství bylo zmíněno, že zemědělský sektor byl krizí zasažen jako první. Lze se ovšem domnívat, že počátky krize v zemědělství můžeme spatřit již ve válce samotné. Čtyřletý konflikt v podstatě rozvrátil zaběhlou ekonomiku, zpřetrhal mnohdy křehká obchodní spojení a vazby a v neposlední řadě připravil ekonomiku o její hnací motor, kterou byla pracovní síla. Již bylo poukázáno na to, že válka měla také pozitivní vliv a postupně vybudovala základ pro další rozvoj, zejména v průmyslové oblasti. Zemědělství se však z válečného konfliktu vzpamatovalo nejhůře, což dokládají i údaje publikované odborníky a fakt, že předválečné úrovně dosáhlo zemědělství v Československu až v letech 1925. Obnova zemědělského sektoru navíc probíhala značně pomalu a z tohoto důvodu netvořila zemědělská výroba téměř žádnou nadprodukcii.

Ekonomika 20. let minulého století nebyla postavena na stejných základech jako v předválečné éře. První světová válka si vynutila kompletní transformaci hospodářství. Zdroje a suroviny byly používány k produkci válčících armád. Zcela zásadním způsobem se přeměnila poptávka po zboží a službách, což se odrazilo také v nabídce.

¹⁵² Paul Bairoch se ve svém díle *Economics and World History* pozastavuje nad nebývalým ekonomickým růstem v letech 1925 - 1929, který až do 50. let 20. století neměl obdobu. Podrobněji viz. RÁKOSNÍK J. - NOHA J. *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost*. 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-29-2, s. 44

¹⁵³ Tamtéž s. 44

Soukromá poptávka byla v tomto období téměř zcela nahrazena poptávkou válečnou. Největším spotřebitelem tohoto období byl státní aparát. Ten pro uspokojení své poptávky byl nucen přistoupit ke státním intervencím, aby dosáhl svých požadavků. Aby státy zavlčené do války byly schopny financovat nákladné výdaje spojené s válkou, přistoupila celá řada z nich k monetizaci dluhu. Tento krok, jak se později ukázalo, hrál klíčovou roli v poválečné ekonomice. Přijetí nových finančních zákonů umožnilo takřka bezmezný zadlužení států. Tento jev byl dokonce považován jako jeden z úspěchů válčících ekonomik. Peníze jako takové začaly být vnímány spíše jako výhoda. Na případné důsledky zvyšujícího se zadlužování států nebrala většina vlád zřetel.

Válka se podepsala na řadě ekonomik. Díky tomuto krvavému konfliktu byl prakticky rozbit obchod a začal se rozvíjet ekonomický nacionalismus. Ekonomika Československa byla spjata s Rakouskem-Uherskem více než 400 let. V období před první světovou válkou byla monarchie druhým největším evropským státem. Po Rusku a Německu měla třetí největší počet obyvatel. Před válkou činil počet obyvatel téměř 52 milionů.¹⁵⁴ Rakousko-Uhersko sice patřilo k územně velkým celkům tehdejší Evropy, nicméně ekonomika tehdejší habsburské monarchie se vyvíjela již před válkou trochu odlišným způsobem, než tomu bylo u ostatních velmocí.¹⁵⁵ Eduard Kubů a Jaroslav Pátek v této souvislosti uvádějí, že Rakousko-Uhersko se počátkem dvacátého století stále ještě nacházelo v přechodu z agrárního státu na stát průmyslový.¹⁵⁶ Některé oblasti Československa jako třeba Podkarpatská Rus nebo Slovensko doplácely na velmi úzkou provázanost s původní monarchií. Zejména na Slovensku probíhala maďarizace obyvatel poměrně zásadně. Nově vzniklý stát se však zcela oprostil od původních vazeb a začal budovat zcela nezávislý a samostatný celek.

Abychom dokázali odpovědět na otázku, jestli odloučení bylo pro Československo přínosem, je nutné se zabývat ekonomikou bývalé monarchie podrobněji. I přes

¹⁵⁴ Podrobněji viz. SKED, A. *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha: Panevropa, 1995. ISBN 80-85846-00-4, s. 317

¹⁵⁵ Rakousko-Uhersko se téměř nezapojilo do kolonialismu a také výrazněji zaostávalo v obchodu s ostatními částmi světa. Podrobněji viz. KENNEDY, P. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5, s. 32

¹⁵⁶ V Předlitavsku příslušelo k průmyslu jen 26,4% obyvatel, zatímco k zemědělství téměř 49% obyvatel. Hospodářská zaostalost vynikala především díky poloze. Německo, které sousedilo s tehdejší habsburskou monarchií, patřilo společně s USA k nejrychleji rostoucím ekonomikám světa. Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.), s. 9

skutečnost, že monarchie byla na počátku dvacátého století stále ještě přechodu z agrárního na průmyslový stát, došlo po válce k rozpadu rozsáhlého trhu. Lze se domnívat, že pokud by trh fungoval i nadále výrazně by přispěl k případnému poválečnému ekonomickému růstu. Právě tento pohled vnáší do jednoznačné odpovědi několik nejasností. Podrobnější analýze stavu předválečné monarchie se věnuje např. Alan Sked ve své knize *Úpadek a pád habsburské říše*. Roční růst rakouského hospodářství v letech 1870 – 1913 činil v průměru 1,32 %. Z hlediska růstu lze tedy jeho hospodářství zařadit mezi vedoucí státy. Přes nepochybný ekonomický rozvoj však monarchie nadále doplácela na svůj převážně agrární charakter.¹⁵⁷ Mezi další autory, kteří se zabývají postavením rakousko-uherské ekonomiky lze zařadit Otto Urbana. Otto Urban označuje ekonomiku monarchie jako semiperiferiální, přičemž hospodářské zájmy definuje jako převážně regionální.¹⁵⁸ Podíl na poklesu významu monarchie v celosvětovém měřítku měly také další okolnosti. Již v rámci rakousko-uherského vyrovnání došlo k výraznému oslabení politické moci v zalitavské oblasti monarchie. Toto omezení se zcela logicky odrazilo také v ekonomice. Další významná okolnost, která hrála v neprospěch rakouského dvoustátí, byl fakt, že monarchie byla z pohledu dnešní doby multikulturní stát. Ačkoli tento aspekt nespadá přímo do ekonomických faktorů, podepsala se pestrost obyvatel monarchie na ekonomické nestabilitě.¹⁵⁹

Přes počáteční komplikace, způsobené především měnovými výkyvy nebo komplikacemi v klíčových oblastech průmyslu, se podařilo Československu vytvořit autonomní a ekonomicky nezávislý stát. Popsané skutečnosti dávají odpověď na hypotézu, zda by pokračující vztah Československa a Rakouska-Uherska byl pro Čechy výhodnější. Vzhledem k tomu, že území Československa jako součást monarchie, patřilo k dominantně industriálním regionům, pak odluka od Rakouska-Uherska se jeví jako správný krok.

Rašínova měnová reforma zpřetrhala definitivně závislost na rakouské měně a Československo tak nebylo zatíženo rakouskými válečnými dluhy. Rakouský chybně

¹⁵⁷ Podrobněji viz. SKED, A. *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha: Panevropa, 1995. ISBN 80-85846-00-4, s. 229

¹⁵⁸ Podrobněji viz. URBAN, O. *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003. ISBN 80-205-0193-2, s. 36

¹⁵⁹ Dle Paula Kennedyho byl právě tento etnický mix obyvatel jedním z hlavních faktorů způsobujících nestabilitu, která dopadla na monarchii v důsledku oslabení první světovou válkou. Podrobněji viz. KENNEDY, P. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5, s. 159

zvolený měnový přístup způsobil nekontrolovatelnou inflaci měny. Československo díky přijatým opatřením dokázalo uchránit svoji nově vzniklou měnu a přes komplikace se v průběhu dvacátých let zařadilo mezi ekonomické špičky Evropy.¹⁶⁰ Na domněnku, která je uvedena v úvodu práce, lze tedy odpovědět následovně. Odloučení Československa od Rakouska-Uherska bylo nezbytným krokem a přínos, který tím nově vzniklý stát získal, dalece převyšoval negativa spojená s odlukou.¹⁶¹

Vedlejší hypotézy, na které se pokusila práce najít odpověď, byly následující. Bylo Československo schopné po válce nastartovat průmyslovou výrobu do té míry, aby průmysl byl konkurence schopný vůči ostatním trhům? Podílela se první světová válka, na vyšší míře nezaměstnanosti v Československu? Poslední vedlejší hypotézou byla otázka, zda deflační politika byla pro Československo přínosem?

Po ukončení války se průmysl i přes počáteční komplikace rozvíjel poměrně dobře. Třebaže se mu nedostávalo pracovní síly a muselo dojít ke kompletní restrukturalizaci výroby, dokázal v průběhu 20. let zotavit a nastartovat konkurenčně schopnou průmyslovou výrobu. Některé obory se samozřejmě potýkaly s většími problémy, ale naopak některá odvětví se řadila mezi celosvětové špičky.¹⁶²

Nezaměstnanost byla především v prvních poválečných letech pro Československo velkým problémem. Pokud si položíme otázku, zda válka způsobila nárůst nezaměstnanosti, tak lze jednoznačně konstatovat, že ano. Paradoxně by se dalo očekávat, že po válce, kdy se stát snažil nastartovat obnovu a probíhala celá řada reforem, bude trend opačný. Svoji roli v tomto případě sehrálo několik faktorů. Předně se jednalo o vedlejší produkt deflační politiky státu a následně nezaměstnanost ovlivnilo i několik vnějších faktorů. Bezesporně velmi negativně se na podílu nezaměstnanosti

¹⁶⁰ Mezi komplikace lze zařadit nejenom ekonomické, finanční nebo politické vlivy, ale také skutečnost, že Československo vzniklo spojením relativně vyspělých průmyslových oblastí s málo rozvinutým Slovenskem a výrazně zaostalejší Podkarpatskou Rusí.

¹⁶¹ Závěry hypotézy lze ještě podpořit názorem polského historika Piotra Wandycze, který na otázku rozpadu monarchie uvádí: Vývoj národního hospodářství ve středovýchodní Evropě přirozeně ovlivnily změny hranic. Rozpad velkého rakousko-uherského trhu přinesl sice jisté problémy, ale stát jako celek se přizpůsobil svou výrobní a obchodní strukturou novým podmínkám. Československo se se svou průmyslovou výrobou ocitlo v první desítku evropských zemí. Podrobněji viz. WANDYCZ, S.P. Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0657-5, s. 196

¹⁶² Prim mezi obory co se týká exportu ve 20. letech minulého století, hrálo bezesporu cukrovarnictví. Toto odvětví patřilo ke světové špičce a z hlediska objemu exportu mu konkurovala pouze Kuba a Jáva. Tyto státy však exportovaly méně kvalitní třtinový cukr. Podrobněji viz. KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3, s. 132-133

podepsal také vývoj v okolních státech.¹⁶³ Válka tedy jednoznačně zapříčinila nebývalý nárůst nezaměstnanosti, současně však odstartovala několik reforem, které do budoucna tento problém řešily.

Poslední otázkou, kterou se práce zabývala, byla deflace a její vliv na ekonomiku. Tato hypotéza se zdá být nejobtížnějším tématem. V dobové ani současné literatuře nepanuje jednotnost názorů na tehdejší reformy. Dle názoru autora však kroky, které byly prováděny tehdejší vládou, především pak kroky týkající se měnové reformy a deflační politiky, byly správnou cestou. Řada soudobých ekonomů považuje tehdejší kroky za zcela správné a mnohdy jsou nazývány dokonce „měnovým zázrakem“.

V dnešní době již dokážeme odpovědět na řadu otázek a předvídat celou řadu ekonomických problémů a komplikací. Je však nutné podotknout, že ani dnes po více než sto letech od počátku první světové války se člověk nepoučil a mnohdy politický vliv a moc jsou přednější než racionální ekonomické teorie, které by dokázaly zlepšit situaci lidstva. Za oněch sto let prošlo lidstvo ještě hrůznějším válečným konfliktem a celou řadou menších krizí, které vždy zásadním způsobem změnily ekonomický běh dějin. První světová válka a její vliv na ekonomiku byly vděčným tématem pro řadu renomovaných ekonomů jako např. John Maynard Keynes, na kterého později navázalo několik dalších ekonomů. Přestože na poválečný ekonomický vývoj měla celá řada ekonomů jiný názor, základní myšlenka zůstala u všech teorií shodná. Válka se zásadním způsobem podílela na ekonomice států a velmi výrazně ovlivnila chod budoucích dějin.

„Pro lidi není obtížné přijmout nové myšlenky, ale zapomenout na staré.“¹⁶⁴

¹⁶³ Zejména německá hyperinflace z počátku dvacátých let výrazně zkomplikovala situaci na trhu práce. Vzhledem k faktu, že Německo bylo dlouhou dobu považováno za ekonomicky silné, byl počet obyvatel Československa, kteří pracovali v Německu, poměrně velký. V poválečném období a postupným zhoršováním ekonomiky a s tím spojené zhoršení životní úrovně v Německu, se řada lidí začala vracet zpět do vlasti. Na počátku 20. let, kdy v Německu vrcholila měnová krize, způsobil tento příliv nových pracovních sil do Československa značný problém. Příliv nových žadatelů o práci výrazně zhoršil stav nezaměstnanosti v Československu. Podrobněji viz. RŮŽIČKA, T. *Německá hyperinflace po první světové válce, průběh a příčiny*. Praha, 2009. [Diplomová práce]. Vysoká škola ekonomická v Praze. Národohospodářská fakulta

¹⁶⁴ Autorem citátu je John Maynard Keynes

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8.1. Česká literatura

- 1) BAKALA, J. a kol. *Průmyslové oblasti českých zemí za kapitalismu (1780-1945: Svazek I. 1780 – 1918*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1987.
- 2) BĚLINA, P. a kol. *Dějiny zemí Koruny české. II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha. Paseka, 1992. ISBN 80-85192-30-6.
- 3) BOJKO, O. - GONĚC, V. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Praha: Jota, 1997. ISBN 80-7217-031-7.
- 4) BUCHTOVÁ, B. a kol. *Nezaměstnanost-psychologický, ekonomický a sociální problém*: 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-9006-8 (brož).
- 5) CABADA, L. - VODIČKA, K. *Politický systém České republiky*: 1.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3.
- 6) ČERVINKA, E. *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatecích římsko-katolické církve*. Praha: Nakladatelství Volné myšlenky, 1933.
- 7) DEYL, Z. *Sociální vývoj Československa 1918-1938*: 1. vyd. Praha: Academia, 1985.
- 8) DOBIÁŠ, K. *Sociální politika Československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání*: Praha: Otakar Janáček, 1929.
- 9) DUCHOŇ, F. - KÁŠ, V. *Zemědělské výzkumnictví v pětiletí 1932 – 1936*. Praha: Svaz výzkumných ústavů zemědělských, 1939.
- 10) FERGUSON, N. *Nešťastná válka*: 1. vyd. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-56-X.
- 11) FRANCEV, V. - KLIMENT, CH. *Československá obrněná vozidla 1918-1948*. Praha: Naše vojsko, 2004. ISBN 80-206-0743-9.
- 12) GEBHART, J. - ŠEDIVÝ, I. *Česká společnost za velkých válek 20. Století (pokus o komparaci)*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0742-5.
- 13) HOCH, K. *Alois Rašín: Jeho život dílo a doba*. Praha: Orbis 1934.
- 14) JINDRA, Z. *První světová válka*: Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984.

- 15) KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918-1938): Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. opr. vyd. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-195-7 (sv. 1 váz.).
- 16) KENNEDY, P. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500 – 2000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-173-5.
- 17) KEYNES, J. M. *Ekonomické důsledky míru*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-043-8.
- 18) KLIMECKÝ, V. *Strukturální změny ve světovém hospodářství a naše hospodářská politika*. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1935.
- 19) KUBŮ, E. - PÁTEK, J. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*: 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-8174-716-X (váz.).
- 20) KUNERT, J. - NOVOTNÝ J. *Centrální bankovníctví v českých zemích*. Praha: ČNB, 2008. ISBN 978-80-87225-06-6.
- 21) KVAČEK, R. *Dějiny Československa II. 1648 – 1918*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-21070-8.
- 22) LACINA, V. *Krise československého zemědělství 1928-1934*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1974.
- 23) LACINA, V. *Velká hospodářská krize v Československu 1929 – 1934*: 1. vyd. Praha: Academia, 1974.
- 24) LACINA, V. - PÁTEK, J. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti: Sv. 3. Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-051-3.
- 25) NOHOVCOVÁ, L. - MAZNÝ, P. - ŠRÁMEK, M. *150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech*. Plzeň: Starý most, 2009. ISBN 978-80-87338-00-1.
- 26) MASARYK, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce. 1914 – 1918*. Praha: Orbis a Čin, 1925.

- 27) MAREŠ, J. *Vývoj rozmístění československého průmyslu. Tabulky a mapy. Díl II.* Brno: Geografický ústav ČSAV, 1976.
- 28) MENCL, V. a kol. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách.* Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.
- 29) OLŠOVSKÝ, R. *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918-1945.* 2.vyd. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963.
- 30) PÁRA, J. *Vývoj akciových bank v prvním desetiletí Československé republiky, in: Almanach československého peněžnictví Československé republiky.* Praha: 1928.
- 31) PEROUTKA, F. *Budování státu I:* 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991. ISBN 80-7106-040-2.
- 32) PITHART, J. *Stručný rozbor vývoje městské hromadné dopravy v ČSSR.* Praha: Nakladatelství dopravy a spojů, 1962.
- 33) PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992 I.díl:* 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.
- 34) RAŠÍN, A. *Můj finanční plán:* Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920. váz.
- 35) RÁKOSNÍK, J. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1429-8.
- 36) RÁKOSNÍK J. - NOHA J. *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost.* 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-29-2.
- 37) RÁKOSNÍK, J. - TOMEŠ, I. a kol. *Sociální stát v Československu: Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992.* 1. vyd. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-30-8.
- 38) REICH, E. *Základy organisace zemědělství Československé republiky:* Praha: Ministerstvo zemědělství ČSR, 1934.
- 39) REIMAN, M. a kol. *Zrod velmoci. Dějiny Sovětského svazu 1917-1945:* 1. vyd. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2266-8 (brož).

- 40) REVENDA, Z. a kol. *Peněžní ekonomie a bankovníctví*: 5. akt. vyd. Praha: Management Press, 2012. ISBN 978-80-7261-240-6.
- 41) RŮŽIČKA, K. *Textilní průmysl Československé republiky v době poválečné*. Praha: Česká národohospodářská společnost, 1922.
- 42) SKED, A. *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha: Panevropa, 1995. ISBN 80-85846-00-4.
- 43) URBAN, O. *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. Století*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2003. ISBN 80-205-0193-2.
- 44) VENCOVSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*: 1. Vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 1997. ISBN 80-210-1624-8.
- 45) VENCOVSKÝ, F. *Měnová politika v české historii*. Praha: Česká národní banka, 2001. ISBN 80-238-7796-8 váz.
- 46) VENCOVSKÝ, F. *Vzestup a propady československé koruny*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9.
- 47) VENCOVSKÝ, F. - PŮLPÁN, K. *Dějiny měnových teorií na českém území*: 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0992-X.
- 48) WANDY CZ, S. P. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0657-5.
- 49) WARNER, P. *První světová válka*. Ostrava: Oldag, 1997. ISBN 80-85954-28-1
- 50) WILLMOTT, H. P. *První světová válka*. Praha: Euromedia Group – Knižní Klub, 2005. ISBN 80-242-1228-5.
- 51) ŽÍDEK, L. *Dějiny světového hospodářství*: 2. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7380-184-7.

8.2. Zahraniční literatura

- 1) HALLON, L. *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938: (rozvoj alebo úpadok?)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1995. ISBN 80-224-0410-1.
- 2) SCHELLE, K. *Rechtsgeschichte (Ausgewahlte Kapitel) 3. Teil. Deutschland*: Verlag. GRIN, 2013. ISBN 978-3-640-86998-5.
- 3) WOLFDIETER, B. *Der erste Weltkrieg 1914-1918. Deutschland*: Verlag. Böhlau, 2010. ISBN 978-3-205-78379-4.

8.3. Internetové zdroje

- 1) RAŠÍN, A. *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921*. Zlatý fond českého ekonomického myšlení [on-line]. © 1922. [cit. 2014-12-18]. Dostupné z: http://www.econlib.cz/zlatý_fond/html/zf0015.htm.
- 2) RAŠÍN, A. *Národní hospodářství*. Zlatý fond českého ekonomického myšlení [on-line]. © 1922. [cit. 2014-12-19]. Dostupné z: http://www.econlib.cz/zlatý_fond/html/zf0011.htm.
- 3) RÁKOSNÍK J. Naše zlatá léta. *Mýtus ekonomické vyspělosti první republiky* [on-line]. © 2008. [cit. 2014-11-13]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/3/nase-zlata-leta/>.
- 4) Zákon č. 63/1918 Sb. Ze dne 10. 12. 1918 o podpoře nezaměstnaných [on-line]. © 2014. [cit. 2014-11-16]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=849&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.
- 5) Zákon č.259/1919 Sb. ze dne 17. 10. 1919 o podpoře nezaměstnanosti [on-line]. © 2014. [cit. 2014-12-09]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1470&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.
- 6) Zákon č. 267/1921 Sb. ze dne 19.7.1921 o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaným [on-line]. ©2014. [cit. 2014-12-13]. Dostupné z <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=2548&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.
- 7) Zákon č. 322/1921 Sb. ze dne 12. 8. 1921 o podpoře nezaměstnanosti [on-line]. © 2014. [cit. 2014-12-07]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=2603&Section=1&IdPara=1&ParaC=2#top>

- 8) Zákon č. 569/1921 Sb. ze dne 19. 7. 1921 o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaným [on-line]. © 2014. [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani.aspx?Id=2548&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

8.4. Ostatní zdroje

- 1) KOUTSKÁ, I., - SVÁTEK, F. *Politické elity v Československu 1918-1948* sborník. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994. ISBN 80-85270-35 (brož).
- 2) OBERSCHALL, A. *Statistika výroby elektrické energie v Československé republice v letech 1913-1935*, in: Statistický obzor, 1936.
- 3) KARÁSEK, K. *Měna v roce 1920 a další vyhlídky. Obzor národohospodářský*. 1921. Praha: J. Otto. 1921, roč. XXVI.
- 4) RÁKOSNÍK, J. *Péče o nezaměstnané ve Výmarské republice v mezinárodní perspektivě: Acta Oeconomica Pragensia: 1/2009*.
- 5) RŮŽIČKA, T. *Německá hyperinflace po první světové válce, průběh a příčiny*. Praha, 2009. [Diplomová práce]. Vysoká škola ekonomická v Praze. Národohospodářská fakulta.
- 6) SLEZÁK, L. *Pozemková reforma v Československu 1919-1935*, In: *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. A 22. Dubna 1994, Uherské Hradiště.
- 7) SVEJKOVSKÝ, O. *Historie Živnostenské banky*: Praha 2010. [Bakalářská práce]. Bankovní institut vysoká škola, a.s.
- 8) ŠPAČEK, S. *O osmihodinné době pracovní. Obzor národohospodářský XXIV*. 1919. Praha: J. Otto. 1919, roč. XXIV.
- 9) UCHYTILOVÁ, I. *Hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání*. Brno, 2009. [Bakalářská práce]. Masarykova univerzita. Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení.

- 10) VAŠEK, R. *Analýza vývoje české bankovní soustavy od r. 1918* Brno, 2012
[Bakalářská práce]. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Katedra
finančního práva a národního hospodářství.
- 11) VONDRUŠKA, E. *O pozemkové reformě po stránce sociální a
národnostní. Obzor národohospodářský.* 1921. Praha: J. Otto. 1921, roč. XXVI.

9. SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A OBRÁZKŮ

Seznam grafů

GRAF 1: NEZAMĚSTNANOST V LETECH 1922 - 1923	24
GRAF 2: VÝVOJ KURZU ČESKOSLOVENSKÉ KORUNY NA BURZE V CURYCHU (VE FR. ZA 100 KČ).....	66

Seznam tabulek

TABULKA 1: NEZAMĚSTNANOST DĚLNICTVA V LETECH 1919 – 1921 (V TIS.).....	23
TABULKA 2: PŘEHLED VÝVOJE HEKTAROVÝCH VÝNOSŮ V LETECH 1880-1937	37
TABULKA 3: PRODUKCE ELEKTRINY VYBRANÝCH ZEMÍ NA HLAVU (1928) V KWH	47
TABULKA 4: INFLAČNÍ VÝVOJ BĚHEM VÁLKY (V MIL. KČ).....	57
TABULKA 5: PŘEVZATÝ DLUH PO RAKOUSKO-UHERSKÉ BANCE (V MIL. KČ)	64

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Václav Kopeček

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: Kombinovaná

Název práce: Ekonomické důsledky první světové války v Evropě

Rok: 2015

Počet stran textu bez příloh: 65

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 62

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových zdrojů: 8

Vedoucí práce: Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník Ph.D.